ଅଧ୍ୟାୟ-୯

ପାଠର ନାମ–ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ ଓ ଦର୍ଶନ

ଗଠନକ୍ରମ

୯.୦ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

୯.୧ ଉପକ୍ରମଣିକା

୯.୨ ମୂଳପାଠର ପ୍ରଥମାଂଶ

- ୯.୨.୧ ମୂଳପାଠଗତ ପ୍ରଶ୍ନ
- ୯.୨.୨ ବ୍ୟାକରଣଗତ ପ୍ରଶ୍ନ

୯.୩ ମୂଳପାଠର ଦ୍ୱିତୀୟାଂଶ

- ୯.୩.୧ ମୂଳପାଠର ଦ୍ୱିତୀୟାଂଶରୁ ପ୍ରଶ୍ନ
- ୯.୩.୨ ବ୍ୟାକରଣଗତ ପ୍ରଶ୍ନ

୯.୪ ମୂଳପାଠର ତୃତୀୟାଂଶ

- ୯.୪.୧ ମୂଳପାଠର ତୃତୀୟାଂଶରୁ ପ୍ରଶ୍ନ
- ୯.୪.୨ ବ୍ୟାକରଣଗତ ପ୍ରଶ୍ନ
- ୯.୪.୩ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣପାଠର ଆତ୍ମପରୀକ୍ଷଣମୂଳକ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ

୯.୫ ସାରାଂଶ

୯.୬ ଶବ୍ଦାର୍ଥ

୯.୭ ପଠନ ଅଭ୍ୟାସ

୯.୮ ଆତ୍ମପରୀକ୍ଷଣମୂଳକ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀର ଉତ୍ତର

୯.୯ ଉତ୍ତର ପ୍ରଦାନ ପାଇଁ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ

୯.୦ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

ଧୃ ଧାତୁରେ 'ମନ୍' ପ୍ରତ୍ୟୟ ଯୋଗଫଳରେ 'ଧର୍ମ' ଶବ୍ଦର ସୃଷ୍ଟି । ଯାହା ବ୍ୟକ୍ତି, ସମାଜ ଓ ବିଶ୍ୱକୁ ଧରିରଖେ ଅର୍ଥାତ୍ ଆଦର୍ଶ ନୀତି ଦ୍ୱାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରି ରଖେ, ତାହା ହେଉଛି ଧର୍ମ । ପୃଥିବୀର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମ ମୂଳତଃ ଓ ମୁଖ୍ୟତଃ କେତେକ ଆଦର୍ଶକୁ ଭିତ୍ତିକରି ଗଢ଼ିଉଠିଛି । ଜୀବ, ଜୀବନ ଓ ଜଗତକୁ ଦେଖି ଯେଉଁ ଚିରନ୍ତନ ସତ୍ୟର ସନ୍ଧାନ ଓ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଏ, ତାହା ହେଉଛି ଦର୍ଶନ । ପୃଥିବୀର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମ ଏହିଭଳି ଦର୍ଶନ ସହ ସମ୍ପୃକ୍ତ ।

ଜୀବନ ଓ ଜଗତର ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କୁ ଦେବତା ବା ଈଶ୍ୱର ରୂପେ କଳ୍ପନା କରାଯାଇଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମରେ ଏକ ବା ଏକାଧିକ ଉପାସିତ ଦେବତା ଥାଆନ୍ତି । ମାନବ ସମାଜରେ ସାଧାରଣତଃ ତିନିଗୋଟି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଦେବତାଙ୍କର ପରିକଳ୍ପନା କରାଯାଇଥାଏ, ଯଥା ଅଧ୍ୟାତ୍ମଚିନ୍ତାଭିତ୍ତିକ, ଅବତାରଭିତ୍ତିକ ଓ ସଂସ୍କୃତିଭିତ୍ତିକ । ଯେଉଁ ଦେବତାଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଅଧ୍ୟାତ୍ମଚିନ୍ତା ଉତ୍ପତ୍ତି ଲାଭକରେ, ତାହାଙ୍କୁ କୁହାଯାଏ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଦେବତା । ବେଦର ଈଶ୍ୱର, ଉପନିଷଦର ବ୍ରହ୍ମ, ଇସଲାମ ଧର୍ମର ଆଲ୍ଲା ହେଉଛନ୍ତି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଦେବତା । ଅନେକ ସମୟରେ ମନୁଷ୍ୟ ଏକ ମୂଳ ଦେବତାଙ୍କୁ ଅବତାରୀ ରୂପେ କଳ୍ପନା କରନ୍ତି । ଏହି ଅବତାରୀ ଦେବତା ପୃଥିବୀରେ ଅଧର୍ମ ବଢ଼ିଗଲେ ଧର୍ମ ସଂସ୍ଥାପନ କରିବା ପାଇଁ, ଦୁଃଖୀ ନିର୍ଯ୍ୟାତିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ପାଇଁ ଓ ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କୁ ବିନାଶ କରିବା ପାଇଁ ମହାପୁରୁଷ ଭାବରେ ପୃଥିବୀରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥାଆନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ କୁହାଯାଏ ଅବତାର । ରାମ, କୃଷ୍ଣ, ବୁଦ୍ଧ, ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟ, ମହାବୀର ଜିନ, ମହମ୍ମଦ ପ୍ରଭୃତି ହେଉଛନ୍ତି ଏହିପରି ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଦେବତା ବା ଆବତାରିକ ଦେବତା । ସାଂସ୍କୃତିକ ଦେବତା ଏକ ରାଷ୍ଟ୍ର, ଅଞ୍ଚଳ ବା ସମାଜର ଧର୍ମଧାରଣା, ଆଚାର ବିଚାର, ଜୀବନଧାରା ଓ ପରମ୍ପରା ଇତ୍ୟାଦିର ଭିତ୍ତି ଉପରେ ପରିକଳ୍ପିତ ହୋଇଥାଆନ୍ତି । ତାଙ୍କଠାରେ ସେହି ରାଷ୍ଟ୍ର, ଅଞ୍ଚଳ ବା ସମାଜର ସର୍ବୋତ୍ତମ ସାଂସ୍କୃତିକ ଚିନ୍ତାଧାରା ଅର୍ପିତ କରାଯାଇଥାଏ । ଏହି ଦେବତା ସଂସ୍କୃତିର ମହତ୍ତ୍ୱ ଅନୁଯାୟୀ ବୃଦ୍ଧି ଲାଭ କରନ୍ତି । ଯେଉଁ ସାଂସ୍କୃତିକ ଚେତନା ଆଞ୍ଚଳିକତା ବା

ଦେଶୀୟତାର ସୀମା ଅତିକ୍ରମ କରି ବିଶ୍ୱତୋମୁଖୀ ହୁଏ, ସେହି ସାଂସ୍କୃତିକ ଚେତନାକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ପରିକଳ୍ପିତ ଦେବତା କେବଳ ସେହି ଅଞ୍ଚଳ ବା ଦେଶ ଭିତରେ ସୀମିତ ନହୋଇ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱରେ ଦେବତା ଭାବରେ ଖ୍ୟାତିଲାଭ କରନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଶାର ପୁରୀଧାମରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ହେଉଛନ୍ତି ଏହିପରି ଜଣେ ସାଂସ୍କୃତିକ ଦେବତା । ଏହାଙ୍କ ସହିତ ମୂଳତଃ ଓଡ଼ିଶାର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସଂସ୍କୃତି ଓତପ୍ରୋତ ଭାବରେ ଜଡ଼ିତ ଥିଲେ ହେଁ ଏ ସଂସ୍କୃତିର ମହତ୍ତ୍ୱ ତାହାଙ୍କୁ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ ଏପରିକି ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱରେ ଆଦର୍ଶ ଦେବତା ଭାବରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଦେଇପାରିଛି । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତିର ବିଶ୍ୱଭାବ ତାହାଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱ ଦେବତାର ସମ୍ମାନ ଦେଇ ପାରିଛି । ଏହି ସଂସ୍କୃତିକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଯେଉଁ ଧର୍ମ ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ଗଢ଼ି ଉଠିଛି ତାହା ହେଉଛି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ ଓ ଏହି ଧର୍ମର ଆଦର୍ଶ ଏବଂ ତତ୍ତ୍ୱ ହେଉଛି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ ଓ ଦର୍ଶନର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଏବଂ ମହତ୍ତ୍ୱ ଉପରେ ଆଲୋକପାତ କରିବା ହେଉଛି "ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ ଓ ଦର୍ଶନ" ପାଠର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

୯.୧ ଉପକ୍ରମଣିକା

ଓଡ଼ିଶାର ସାଂସ୍କୃତିକ ଦେବତା ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଗଢ଼ି ଉଠିଥିବା ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତି ବିଶ୍ୱର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସଂସ୍କୃତି ବୋଲି ଓଡ଼ିଆ ଓ ଭାରତୀୟମାନେ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରିଥାନ୍ତି । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତିର ଆଦର୍ଶକୁ ନେଇ ଗଢ଼ି ଉଠିଥିବା ଧର୍ମଟି ହେଉଛି 'ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ' । ଏହି ଧର୍ମ ଏହିଭଳି କେତେକ ଦର୍ଶନକୁ ଭିତ୍ତିକରି ଗଢ଼ିଉଠିଛି, ଯାହା ଫଳରେ ଜୈନ, ବୌଦ୍ଧ, ଶୈବ, ଶାକ୍ତ, ବୈଷ୍ଣବ, ଗାଣପତ୍ୟ, ସୌର; ତାନ୍ତ୍ରିକ ପ୍ରଭୃତି ଆର୍ଯ୍ୟ ଧର୍ମର ବିଭିନ୍ନ ଶାଖା ଦ୍ୱାରା ଏହା ଆଦୃତ ଓ ଗୃହୀତ ହୋଇଆସୁଛି । ଓଡ଼ିଶା ସହିତ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଏଭଳି ଅଙ୍ଗାଙ୍ଗୀ ଭାବରେ ଜଡ଼ିତ ଯେ ଓଡ଼ିଶା ଜଗନ୍ନାଥ ଭୂମି ଭାବରେ ପରିଚିତ ହୋଇଆସୁଛି । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମର ପବିତ୍ରତା ଓଡ଼ିଶାକୁ ପବିତ୍ର ଦେଶ ଭାରତବର୍ଷରେ ପବିତ୍ରତମ ଭୂମି ଭାବରେ ଅଭିହିତ କରିଆସିଛି । ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କର ଜାତୀୟ ଜୀବନ, ସାମାଜିକ ଜୀବନ, ଆଚାର ବିଚାର, ପାରମ୍ପରିକତା, ସାହିତ୍ୟ ସବୁକିଛି ଜଗନ୍ନାଥ—ଚେତନାର ପ୍ରାଣପ୍ରକାଶ । ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମ ବୋଲନ୍ତେ, ଜଗନ୍ନାଥ ଉପାସନା ବା ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମକୁ ହିଁ ବୁଝାଏ । ଜଗନ୍ନାଥ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ଏବଂ ସକଳ ଅବତାରର ସ୍ରଷ୍ଟା ଅବତାରୀ ଦେବତା ବୋଲି ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ।

କେତେ କେତେ ଧର୍ମର ବାତ୍ୟା ଓଡ଼ିଶା ଉପରେ ବହିଯାଇଛି, ହେଲେ ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମର ପତାକାଖାକୁ କେହି ତିଳେହେଲେ ଟଳାଇ ପାରିନାହାନ୍ତି । ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମର ଯାହାକିଛି ନୂତନ ବୋଲି ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିବେଚିତ ହୋଇଛି, ତାହା ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମରେ ସାମିଲ ହୋଇଯାଇଛି ।

୯.୨ ମୂଳପାଠର ପ୍ରଥମାଂଶ

ଆଦ୍ୟରେ ଶବର ଉପଜାତିର ଠାକୁର ଭାବେ ଯେଉଁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ, ସେ ବହୁଧର୍ମର ଦେବତା ଭାବରେ ସମ୍ମାନିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ ଏକ ବହୁଧର୍ମ, ସମନ୍ୱିତ ଧର୍ମ ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମର ମତ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସାର୍ବଜନୀନ ଉଦାର ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଦ୍ୱାରା ଗୋଟିଏ ସୂତ୍ରରେ ଗ୍ରଥିତ ହୋଇଯାଇଛି । ଫଳରେ ଏକ ଉଦାର ବିଶ୍ୱତୋମୁଖୀ ଦର୍ଶନର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଘଟିଅଛି ।

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତି ଓ ଧର୍ମ ସହିତ କିପରି ବିଭିନ୍ନ ସଂସ୍କୃତି ଓ ଧର୍ମ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ବିଚାର କରାଯାଉ ।

ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍ ସଂସ୍କୃତି ଓ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ

ଡକ୍ଟର ବେଣୀମାଧବ ପାଢ଼ୀଙ୍କ ମତରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ହେଉଛନ୍ତି ମୂଳତଃ ଶବର ଦେବତା । ଏହାଙ୍କର ଦଶଟି ରୂପ ରହିଛି; ଯଥା—ଜଗନ୍ତ, ତୋଡ଼, ତୁମନ୍, ଭୀମ, ରଂରଂ, ଗର୍ସିଦ୍, ସୋମନ୍, ଯୋଜେପଳ, ମଣ୍ଡ ଓ ତିତି । ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଦଶଅବତାର ସହିତ 'କିତୁଙ୍ଗ'ଙ୍କର ଦଶରୂପର ସମ୍ପର୍କ ଥାଇପାରେ । ସୌରଭାଷାରେ 'ଜଗନ୍ତ' ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ଜଗତର ନାଥ ବା ଜଗତର ଦେବତା । ଶବରମାନେ ଏକ ବୃକ୍ଷକୁ 'ଜଗନ୍ତ' ଭାବରେ ପୂଜା କରିଥାନ୍ତି ଓ ସେହି ବୃକ୍ଷକୁ ଛେଦନ କରିବା ମହାପାପ ବୋଲି ବିଚାର କରନ୍ତି ।

ଆଦିବାସୀ ଅଷ୍ଟ୍ରିକ ଗୋଷ୍ଠୀର ସଙ୍କେତବାଦ (Totemism)ରୁ ଜଣାଯାଏ, ସେମାନେ ବୃକ୍ଷକୁ ହିଁ ଦେବତା ଭାବରେ ପୂଜା କରୁଥିଲେ । ଅଷ୍ଟ୍ରେଲିଆର ଅଷ୍ଟ୍ରିକ ଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ୍ୟରେ ବୃକ୍ଷ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କର ଟୋଟେମ୍ ରୂପେ ପରିଚିତ । ଭାରତବର୍ଷରେ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିବା ଅଷ୍ଟ୍ରିକ ଗୋଷ୍ଠୀ ନିଗ୍ରିଟୋମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ, ବୃକ୍ଷ ଉପାସନା ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା । ଶବରମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରୋଟୋ ଅଷ୍ଟ୍ରୋଲଏଡ଼ ଗୋଷ୍ଠୀର ଲୋକ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାରୁ ଦେବତା ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ଶବର ଦେବତା ହେବା ସମ୍ଭବ ଏବଂ ଜଗନ୍ନାଥ ଶବ୍ଦ 'ଜଗନ୍ତ' ଶବ୍ଦର ସଂସ୍କୃତ ରୂପ ହେବା ଅନୁମାନ ।

ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ପବିତ୍ରତମ ଗ୍ରନ୍ଥ ବେଦରେ ସମୁଦ୍ର କୂଳରେ ଏକ ଦାରୁ ଭାସୁଥିବାର ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ଯଥା—

''ଅଦୋ ଯଦ୍ଦାରୁ ପ୍ଲବତେ ସିନ୍ଧୋଃପାରେ ଅପୁରୁଷମ୍
ତଦା ରଭସ୍ୱ ଦୁର୍ହଣୋ ତେନଗଚ୍ଛ ପରସ୍ତରମ୍ ।''

ଅନେକ ପଣ୍ଡିତ ଏହି ଦାରୁ ସହିତ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦାରୁପିଣ୍ଡକୁ ସମ୍ପୃକ୍ତ କରିଥାନ୍ତି । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସମାଲୋଚକ ଓ୍ୱିଲ କିନ୍‌ସଙ୍କ ମତରେ ଜଗନ୍ନାଥ ସମ୍ଭବତଃ କୌଣସି ଏକ ସ୍ଥାନୀୟ ଅଷ୍ଟ୍ରିକ ଗୋଷ୍ଠୀ ଆଦିବାସୀ ଦ୍ୱାରା ଉପାସିତ ହୋଇ ଆସୁଥିଲେ । କାଳକ୍ରମେ ତାଙ୍କୁ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ ଭିତରେ ଭର୍ତ୍ତି କରାଯାଇ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଅବତାର ଭାବରେ କଳ୍ପନା କରାଯାଇଛି ।

ପୁରୀର ଦଇତାମାନେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଜ୍ଞାତି ରୂପେ ପରିଚିତ । ଏମାନେ ସ୍ନାନପୂର୍ଣ୍ଣିମାଠାରୁ ରଥଯାତ୍ରା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସମସ୍ତ ପୂଜା ବିଧି ବିଧାନ ସମ୍ପାଦନ କରିଥାନ୍ତି । ଠାକୁରଙ୍କର ନବ-କଳେବର (ଦେହତ୍ୟାଗ ଓ ନବଦେହ ଧାରଣ) ବେଳେ ଏମାନେ ଶୁଦ୍ଧିକ୍ରିୟା ସମ୍ପାଦନ କରିଥାନ୍ତି । ଦଇତାମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଶବର ବଂଶଧର, ତେଣୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସହିତ ଶବର ସଂସ୍କୃତିର ସମ୍ପର୍କ ରହିଛି ।

ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ କୁହାଯାଏ ମାଦଳା । ମାଦଳା ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ହସ୍ତପଦବିହୀନ ଗଣ୍ଡି । ଏବେ ମଧ୍ୟ ଶବରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମାଦଳା ପୂଜା ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି । ଏମାନେ ହସ୍ତପଦବିହୀନ କେବଳ ମୁଖ-ଚକ୍ଷୁ-ବିଶିଷ୍ଟ କାଷ୍ଠ ଖଣ୍ଡେ ପୂଜା କରିଥାନ୍ତି । ବୋଧହୁଏ ଏହି ମାଦଳାମୂର୍ତ୍ତି କାଳକ୍ରମେ ଶବରମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଶବରୀ ନାରାୟଣ ଓ ନୀଳମାଧବ ଭାବରେ ଉପାସିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ପଞ୍ଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀବେଳକୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଶବର ଦେବତା ବୋଲି ସମାଜରେ ବଦ୍ଧମୂଳ ଧାରଣା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ଫଳରେ ଏହି ଶତାବ୍ଦୀର କବି ସାରଳା ଦାସ ତାଙ୍କର ମହାଭାରତରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଶବରୀ ନାରାୟଣ ଓ ନୀଳମାଧବ ରୂପରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଯଥା—

''ବୋଲନ୍ତି ମାଧବ ସାବଧାନେ ଶୁଣ
ମୁହିଁ ଅନାଦିନାଥ ଶବରୀ ନାରାୟଣ ।

× × ×

ଯମନିକ ତୀର୍ଥେ ଅଧିକାରୀ ଯମେଶ୍ୱର ଦେବ
ଆମ୍ଭର ନାମ ଯେ ହୋଇବ ନୀଳମାଧବ ।

ଯେ ତାର ଶବର ବଂଶ ଥିବେଟି ଆମ୍ଭ କତି
ଯେହାଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ସ୍ନାନ ଭୋଜନେ ଆମ୍ଭେ ହେଉଁ ତ୍ରିପୁତି
ନଉକା ବିମାନେ ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ଘେନିଯାଅ ହୋ ନୃପ
ନୀଳଗିରି ସ୍ଥାନେ ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ନେଇ ସ୍ଥାପ ।''

ଡଃ ବଂଶୀଧର ମହାନ୍ତିଙ୍କ ମତରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ ମୁଖ୍ୟତଃ ଓ ପ୍ରଥମତଃ ଆଦିବାସୀ ଧର୍ମ । ଗୁରୁଦାସ ସରକାର, କେଦାରନାଥ ମହାପାତ୍ର, ଡଃ ନବୀନ କୁମାର ସାହୁ ପ୍ରଭୃତି ଐତିହାସିକମାନେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ ସହିତ ଅଷ୍ଟ୍ରିକ ସଂସ୍କୃତିର ସମ୍ପର୍କ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ।

ଜୈନ ଧର୍ମ ଓ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ

ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସଙ୍କ ମତରେ 'ଜଗନ୍ନାଥ' ଶବ୍ଦଟି ଏକ ଜୈନଶବ୍ଦ । ଏହା 'ଋଷଭନାଥ' ସଙ୍ଗେ ସମାନ । ପୁରୀର ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଚେତନା ଖୁବ ସମ୍ଭବ ଜୈନ ଧର୍ମର ଫଳ । ଆଷାଢ଼ ଶୁକ୍ଳ ଦ୍ୱିତୀୟା ତିଥି ଜୈନ ଧର୍ମର ପ୍ରଥମ ତୀର୍ଥଙ୍କର ଋଷଭଙ୍କର ଗର୍ଭକଲ୍ୟାଣକ ଦିବସ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହି ତିଥିରେ ଋଷଭଙ୍କର ରଥଯାତ୍ରାର ବିଧାନ ଅଛି । ରଥ ଉପରେ ଜିନଙ୍କର ପ୍ରତିମା ସ୍ଥାପନପୂର୍ବକ ନଗରରେ ପରିକ୍ରମା କରାଇବା ଏହି ଉତ୍ସବର ବିଧାନ । ଠିକ୍ ଏହି ଆଷାଢ଼ ଶୁକ୍ଳ ଦ୍ୱିତୀୟା ତିଥିରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ରଥଯାତ୍ରା ଉତ୍ସବ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥାଏ । ଜିନଙ୍କର ଅଭିଷେକ ସ୍ନାତ୍ର (ସ୍ନାନଯାତ୍ରା) ଉତ୍ସବ ପରି ଶ୍ରୀଜଗ-

ନାଥଙ୍କର ଅଭିଷେକ ଓ ସ୍ନାନଯାତ୍ରା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥାଏ । ଛତ୍ର, ଚାମର, କାହାଳି ଓ ବାଦ୍ୟ ସହକାରେ କୁମ୍ଭଜଳ ଦ୍ୱାରା ଜିନ ପ୍ରତିମାଙ୍କୁ ଅଭିଷେକ କରାଯାଏ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସ୍ନାନଯାତ୍ରା ବେଳେ ମଧ୍ୟ ଏହି ବିଧି ଅନୁସୃତ ହୋଇଥାଏ । ଅଭିଷେକ ଉତ୍ସବ ପରେ ତୂଳି ଦ୍ୱାରା ଜିନପ୍ରତିମାଙ୍କର ନୂତନ ରଙ୍ଗୀକରଣ ବିଧି ରହିଛି । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ, ବଳଭଦ୍ର ଓ ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସ୍ନାନଯାତ୍ରା ପରେ ନୂତନ ରଙ୍ଗୀକରଣ ଏବଂ ନବଯୌବନ ବିଧି ରହିଛି । ବିଶେଷ କରି ଜିନପ୍ରତିମା ଋଷଭଙ୍କର ଚକ୍ଷୁର ନବୀକରଣ ସହିତ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଚକାଡୋଳାର ନବୀକରଣର ସାମ୍ୟ ଜୈନ ଧର୍ମ ସହିତ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମର ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରମାଣିତ କରିଥାଏ । ଋଷଭଙ୍କର କଳ୍ପବଟ ସହିତ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର 'କଳ୍ପବଟ'ର ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରହିଛି । 'ନୀଳଚକ୍ର' ହେଉଛି ଋଷଭଙ୍କର ଚିହ୍ନ । 'ନୀଳଚକ୍ର' ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଧର୍ମଚକ୍ର । ଜୈନମାନଙ୍କର ତ୍ରିରତ୍ନ ସହିତ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ, ବଳଭଦ୍ର ଓ ସୁଭଦ୍ରା ତ୍ରିମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କର ସମ୍ପର୍କ ରହିଛି । ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ପୁରୀ ଦେଉଳର ବାଇଶି ପାହାଚ ଜୈନ ବାଇଶି ଜଣ ତୀର୍ଥଙ୍କରଙ୍କର ପ୍ରତୀକ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ମହାପ୍ରସାଦର ଅନ୍ୟତମ ନାମ ହେଉଛି 'କୈବଲ୍ୟ' । ଏହାର ମୂଳ ଜୈନଧର୍ମର 'କେବଳୀ' ତତ୍ତ୍ୱ ଭିତରେ ରହିଛି ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଏ । ଜୈନଧର୍ମର ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ତତ୍ତ୍ୱ ମଧ୍ୟରେ ରହିଛି ବିଶ୍ୱପୁରୁଷ ପାଇଁ ଆତ୍ମା-ପୁରୁଷର ତ୍ୟାଗ । ଏହାହିଁ ପୁରୁଷର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ରୂପ ବା 'ପୁରୁଷୋତ୍ତମ' ରୂପ ।

୯.୨.୧ ମୂଳପାଠର ପ୍ରଥମାଂଶରୁ ପ୍ରଶ୍ନ

(କ) ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତିର ଆଦର୍ଶକୁ ନେଇ ଗଢ଼ିଉଠିଥିବା ଧର୍ମଟି କଣ ?

(ଖ) ଅଷ୍ଟ୍ରିକ ପ୍ରକୃତି ସହିତ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମର କି ସମ୍ପର୍କ ଅଛି ?

(ଗ) ପୁରୀର ଦଇତାମାନଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରମାଣିତ କରିବା ପାଇଁ କି ପ୍ରମାଣ ରହିଛି ?

(ଘ) ସାରଳା ମହାଭାରତରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଶବରୀ ନାରାୟଣ ଭାବରେ ପ୍ରତିପାଦନ କରିବା ପାଇଁ କି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ରହିଛି ?

(ଙ) 'ଜଗନ୍ନାଥ' ଶବ୍ଦଟି ଏକ ଜୈନ ଶବ୍ଦ ବୋଲି କିଏ ମତ ଦେଇଛନ୍ତି ?

(ଚ) ଜୈନଧର୍ମ ସହ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମର କି ସମ୍ପର୍କ ରହିଛି ?

୯.୨.୨ ବ୍ୟାକରଣଗତ ପ୍ରଶ୍ନ

(କ) ତଳେ କେତେକ ସନ୍ଧିର ଉଦାହରଣ ଦିଆଯାଇଛି ତାହାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରନ୍ତୁ ।
ସମ୍+କୃତି=ସଂସ୍କୃତି, ଅଙ୍ଗ+ଅଙ୍ଗୀ=ଅଙ୍ଗାଙ୍ଗୀ, ଜଗତ୍+ନାଥ=ଜଗନ୍ନାଥ ।

ତଳେ ସେହିପରି ଦିଆଯାଇଥିବା ଦୁଇ ଦୁଇଟି ଶବ୍ଦକୁ ସନ୍ଧି କରନ୍ତୁ ।

ସମ୍+ମାନିତ, ସମ୍+ଶ୍ଳିଷ୍ଟ, ଦଶ+ଅବତାର, ସମ୍+ପାଦନ, ଶତ+ଅବ୍ଦୀ, ଯମ+ଈଶ୍ୱର, ପୁରୁଷ+ଉତ୍ତମ ।

(ଖ) ନିମ୍ନଲିଖିତ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରନ୍ତୁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମୂଳଶବ୍ଦ ପୂର୍ବରୁ କିପରି ପୂର୍ବସର୍ଗ ଯୁକ୍ତହୋଇ ନୂତନ ଶବ୍ଦ ଗଢ଼ାହୋଇଛି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରନ୍ତୁ ।

ଉପ+ନି+ସଦ୍=ଉପନିଷଦ୍ । ଅବ+ତାର=ଅବତାର । ପରି+କଳ୍ପିତ=ପରିକଳ୍ପିତ । ପ୍ରତି+ସ୍ଥିତ=ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ।

ସେହିପରି ନିମ୍ନଲିଖିତ ଶବ୍ଦଗୁଡିକରେ ଥିବା ପୂର୍ବସର୍ଗଗୁଡ଼ିକୁ ଚିହ୍ନାଇ ଦିଅନ୍ତୁ ।

ଆଦର୍ଶ, ବିଭିନ୍ନ, ପରିଚିତ, ଅଭିହିତ, ଆସ୍ତର, ବିସ୍ତର, ପ୍ରକାଶ, ବିଶ୍ୱାସ, ପରାକାଷ୍ଠା, ବିବେଚିତ, ଉପଜାତି, ପ୍ରବେଶ, ଉପାସନା, ପ୍ରଚଳିତ, ଅନୁମାନ, ବିଧାନ, ପରିକ୍ରମା, ଅନୁଷ୍ଠିତ, ଅଭିଷେକ ।

(ଗ) ନିମ୍ନଲିଖିତ ଶବ୍ଦଗୁଡିକର ଶେଷ ଅଂଶରେ ଥିବା ପ୍ରତ୍ୟୟ ବା ପରସର୍ଗଗୁଡ଼ିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରନ୍ତୁ । ଧାତୁରେ (କ୍ରିୟାମୂଳରେ) ପ୍ରତ୍ୟୟ ଯୋଗ ଦ୍ୱାରା କେତେକ ଶବ୍ଦ ଗଠିତ ହୋଇଛି । ଏହି ପ୍ରତ୍ୟୟଗୁଡ଼ିକୁ କୁହାଯାଏ କୃଦନ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଏବଂ ପଦଗୁଡ଼ିକୁ କୁହାଯାଏ କୃଦନ୍ତ ପଦ । ଉଦାହରଣ—

ଦୃଶ୍+ଅନ=ଦର୍ଶନ, ରଚ୍+କ୍ତ (ଇତ)=ରଚିତ, ବନ୍ଦ୍+ଅନ=ବନ୍ଦନ ।

ପାଠରୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ନିମ୍ନଲିଖିତ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକରେ କେଉଁ ଧାତୁରେ କେଉଁ ପ୍ରତ୍ୟୟର ଯୋଗ ହୋଇଛି ଚିହ୍ନାଇ ଦିଅନ୍ତୁ ।

ଗୃହୀତ, ଜଡ଼ିତ, ଗ୍ରଥିତ, ଛେଦନ, ପ୍ରଚଳିତ, ଉପାସିତ, କଳ୍ପନା, ବିଧାନ, ସମ୍ପାଦନ, ଧାରଣା, ବର୍ଣ୍ଣନା, ପ୍ରମାଣିତ, ବିଶ୍ୱାସ ।

(ଘ) ଶବ୍ଦରେ କେତେକ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଯୋଗ ଦ୍ୱାରା ନୂତନ ଶବ୍ଦ ଗଠିତ ହୁଏ । ପ୍ରତ୍ୟୟକୁ କୁହାଯାଏ ତଦ୍ଧିତ ପ୍ରତ୍ୟୟ । ପଦକୁ କୁହାଯାଏ ତଦ୍ଧିତ ପଦ । ତଳେ କେତୋଟି ତଦ୍ଧିତ ପଦ କିପରି ଗଠିତ ହୋଇଛି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରନ୍ତୁ । ଉଦାହରଣ—

ଅବତାର+ଇନ୍=ଅବତାରୀ, ସଂସ୍କୃତି+ଇକ=ସାଂସ୍କୃତିକ, ଦେଶ+ଈୟ=ଦେଶୀୟ, ତତ୍କାଳ+ଈନ=ତତ୍କାଳୀନ ।

ସେହିପରି ପାଠରୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ତଦ୍ଧିତ ପଦଗୁଡ଼ିକ କିପରି ଗଠିତ ହୋଇଛି ଚିହ୍ନାଇ ଦିଅନ୍ତୁ ।

ଭାରତୀୟ, ପବିତ୍ରତା, ପବିତ୍ରତମ, ସାମାଜିକ, ଅବତାରୀ, ସାର୍ବଜନୀନ, ଆଦିବାସୀ, ଶତାବ୍ଦୀ ।

(ଙ) ଭାଷାକୁ ସଂକ୍ଷେପରେ ପ୍ରକାଶ କରିବା ପାଇଁ ସମାସର ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇଥାଏ । ବାକ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ପରସ୍ପର ସମ୍ବନ୍ଧ ଥିବା ଦୁଇ ବା ତତୋଧିକ ପଦର ଏକପଦୀକରଣକୁ ବା ସଂକ୍ଷେପତାକୁ ସମାସ କୁହାଯାଏ । ସମାସକୁ ବୁଝାଇବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ବାକ୍ୟ ବା ପଦାବଳୀର ସାହାଯ୍ୟ ନିଆଯାଏ ତାହାକୁ କୁହାଯାଏ ବିଗ୍ରହବାକ୍ୟ । ତଳେ ପାଠରୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ସମାସର ଉଦାହରଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରନ୍ତୁ ।

ମହାପୁରୁଷ (ମହାନ୍ ଅଟନ୍ତି ପୁରୁଷ), ଜୀବନଧାରା (ଜୀବନର ଧାରା), ଦାରୁଦେବତା (ଦାରୁ ନିର୍ମିତ ଦେବତା) ।

ପାଠରୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ନିମ୍ନଲିଖିତ ସମାସଗୁଡ଼ିକୁ ଉପର ଉଦାହରଣ ପରି ବିଗ୍ରହବାକ୍ୟ ସାହାଯ୍ୟରେ ବୁଝାଇ ଦିଅନ୍ତୁ ।

ଜଗନ୍ନାଥ, ସମୁଦ୍ରକୂଳ, ନବକଳେବର, ସ୍ନାନପୂର୍ଣ୍ଣିମା, ଶୁଦ୍ଧିକ୍ରିୟା, ନୀଳମାଧବ ପ୍ରତିମାସ୍ଥାପନ, କୁମ୍ଭଜଳ, ତ୍ରିମୂର୍ତ୍ତି, ମହାପ୍ରସାଦ ।

୯.୩ ମୂଳପାଠର ଦ୍ୱିତୀୟାଂଶ

ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ଓ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ

ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଜୀବିତାବସ୍ଥାରୁ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଓଡ଼ିଶାର ସାଂସ୍କୃତିକ ଜୀବନର ଅସ୍ଥି-ମଜ୍ଜାଗତ ହୋଇଯାଇଛି ଓ ଅନ୍ୟୂନ ଦେଢ଼ହଜାର ବର୍ଷ ଧରି ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରଚଳିତ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମ ଉପରେ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରିଆସିଛି ଅଥବା ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମର କଳେବର ଭିତରେ ନିଜର ଆତ୍ମାକୁ ସ୍ଥାପନ କରି ଭିନ୍ନ ରୂପରେ ରହିଆସିଛି । ଏହା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅଥବା ପରୋକ୍ଷ ଭାବରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ ସହିତ ସଂଜଡ଼ିତ । ତେଣୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମର ଉଦ୍ଭବ ଓ ବିବର୍ତ୍ତନରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଭୂମିକା ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା ବିନା ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଇତିହାସ ଆକଳନ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ମନେହୁଏ ।

ସିଂହଳର ଧର୍ମକୀର୍ତ୍ତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ 'ଦାଠାବଂଶ'କୁ ଭିତ୍ତିକରି ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଦନ୍ତ ବିଷୟରେ ଯେଉଁ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ରହିଛି, ତାହାକୁ ଆଣି ଅନେକେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ପର୍କିତ କରିଥାନ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ନବକଳେବର ବେଳେ ଅନ୍ଧପଟଳ ବନ୍ଧା କାରିଗର ଦ୍ୱାରା ନାଭିସ୍ଥଳରେ ନ୍ୟାସିତ ହେଉଥିବା ଅଦ୍ୟାବଧି ସର୍ବ-ଅଜ୍ଞାତ ପଦାର୍ଥଟିକୁ ଅନେକେ ବୁଦ୍ଧଦନ୍ତ ବୋଲି ମନେ କରିଥାନ୍ତି । ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ନିର୍ବାଣ ଲାଭ (ଖ୍ରୀ:ପୂ: ୫୪୩) ପରେ ଅର୍ହତ କ୍ଷେମଥେର ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ବାମଦନ୍ତ ଆଣି କଳିଙ୍ଗରାଜ ବ୍ରହ୍ମଦତ୍ତଙ୍କୁ ଉପହାର ଦେଇଥିଲେ । ବ୍ରହ୍ମଦତ୍ତ ଏକ ଚୈତ୍ୟ ନିର୍ମାଣ କରି ଦନ୍ତପୂଜା ପ୍ରଚଳନ କରାଇଥିଲେ ଓ ସ୍ଥାନର ନାମ ରଖିଥିଲେ ଦନ୍ତପୁରୀ । କେତେକ ଏହି ଦନ୍ତପୁରୀକୁ ଜଗନ୍ନାଥଧାମ ପୁରୀ ସହିତ ସମ୍ପୃକ୍ତ କରିଥାନ୍ତି ।

ଅଷ୍ଟମ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଶାଖା 'ମହାଯାନ'ରୁ ସୃଷ୍ଟିଲାଭ କରିଥିଲା 'ବଜ୍ରଯାନ', ଯାହାର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ହେଉଛନ୍ତି ଓଡ଼ିଶା (ତତ୍କାଳୀନ ଓଡ୍ଡୀୟାନ)ର ସମ୍ବଲପୁର (ତତ୍କାଳୀନ ସମ୍ବଲକପୁର)ର ରାଜା ଇନ୍ଦ୍ରଭୂତି । ସେ ତାଙ୍କର 'ଜ୍ଞାନସିଦ୍ଧି' ଗ୍ରନ୍ଥରେ 'ଜଗନ୍ନାଥ'ଙ୍କୁ ବନ୍ଦନା କରିଛନ୍ତି ଓ ତାହାଙ୍କୁ ବୁଦ୍ଧ ତଥା ଜିନ ଭାବରେ ଦେଖିଛନ୍ତି । ଯଥା—

"ପ୍ରଣିପତ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥଂ ସର୍ବଜିନ-ବରାର୍ଚ୍ଚିତମ୍
ସର୍ବବୁଦ୍ଧମୟଂ ସିଦ୍ଧିବ୍ୟାପିନଂ ଗଗନୋପମମ୍ ।"

ଡକ୍ଟର ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବଙ୍କ ମତରେ ଅଶୋକଙ୍କ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ଶବରମାନେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲେ । ସେହି ସମୟରେ ପୁରୀରେ ନିର୍ମିତ ବୌଦ୍ଧସ୍ତୂପରେ ବୌଦ୍ଧ-

ତ୍ରିରତ୍ନ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଅଙ୍କିତ ହୋଇଥିଲା । ଏ ସ୍ତୂପ ବୌଦ୍ଧ ଶବରମାନଙ୍କର ଥିଲା ପ୍ରଧାନ ଉପାସନା-ପୀଠ ।

ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ପ୍ରଥମ ଶତାବ୍ଦୀବେଳକୁ ଯେତେବେଳେ ମହାଯାନ ପନ୍ଥାର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ଫଳରେ ବୁଦ୍ଧ ଓ ବୋଧିସତ୍ତ୍ୱଙ୍କର ପୂଜା ଆରମ୍ଭ ହେଲା, ସରଳ ବିଶ୍ୱାସୀ ଶବରମାନେ ସ୍ତୂପର ତ୍ରିରତ୍ନ ମଧ୍ୟରେ ବୁଦ୍ଧଙ୍କୁ ଉପାସନା କଲେ । ତିନୋଟିଯାକ ରତ୍ନ (ଚିହ୍ନ) ସମୂହ ଭାବରେ 'ଜଗନ୍ନାଥ' ନାମରେ ଅଭିହିତ ଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଯେତେବେଳେ ମୂର୍ତ୍ତିପୂଜାର ପ୍ରଚଳନ ହେଲା, ସେତେବେଳେ ଏକ ମୂର୍ତ୍ତି ବଦଳରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ବୁଦ୍ଧ, ଧର୍ମ, ସଂଘ ତ୍ରିରତ୍ନକୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ରଖି ତ୍ରିରତ୍ନର କଳ୍ପନା କରାଗଲା । ଏଥି-ମଧ୍ୟରୁ ବୁଦ୍ଧ ହେଉଛନ୍ତି ମୁଖ୍ୟ । ବୌଦ୍ଧଧର୍ମରେ ଧର୍ମ ନାରୀ ରୂପରେ ପରିକଳ୍ପିତ । ସଂଘ ମଧ୍ୟରେ ଥାଏ ଭ୍ରାତୃଭଗିନୀର ପବିତ୍ର ସମ୍ପର୍କ । ତେଣୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କଠାରେ ବୁଦ୍ଧ, ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କଠାରେ ଧର୍ମ ଓ ବଳଭଦ୍ରଙ୍କଠାରେ ସଂଘର ଆରୋପ କରାଗଲା । ଶବରମାନେ ପୂର୍ବରୁ ଦାରୁ-ଉପାସକ ଥିବାରୁ ଦାରୁରେ ଏ ତିନି ମୂର୍ତ୍ତି ନିର୍ମାଣ କରି ପୂଜା କଲେ । ପ୍ରଥମେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମରେ ଦୀକ୍ଷିତ ଶବରମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉପାସିତ ତ୍ରିରତ୍ନ (ସ୍ୱସ୍ତିକ) ଚିହ୍ନର ରେଖା ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ତିନିମୂର୍ତ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ଥିବାର ସାହିତ୍ୟିକ ଉଲ୍ଲେଖ ସାରଳା ମହାଭାରତରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଯଥା—

ଏତେ ବୋଲି ରଜା ଯାଇ ଫେଡିଲା କବାଟ
କିରାତ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ପାଇଲା ଭେଟ
ଦେଖିଲା ପ୍ରତକ୍ଷେ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ତିନିମୂର୍ତ୍ତି
କରପାଦ ନାହିଁ ମହା ବଉଦର ଜ୍ୟୋତି

× × ×

ମହା ବୌଦ୍ଧ ବିକାଶ ହୋଇଲା ତିନି ରେଖା
କର ଚରଣ ପଲ୍ଲବ ନଦିଶଇ ଶିଖା ।

ପ୍ରଥମେ ଆମେ କାଶ୍ମୀରର ନୀଳମତ ପୁରାଣ (୬ଷ୍ଠ-୭ମ ଶତାବ୍ଦୀ)ରେ ବୁଦ୍ଧଙ୍କୁ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଅବତାର ଭାବରେ ଦେଖୁ । ବରାହ ପୁରାଣ (୭ମ-୮ମ ଶତାବ୍ଦୀ)ରେ ମଧ୍ୟ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଦଶାବତାର ମଧ୍ୟରେ ନବମ ଅବତାର ଭାବରେ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ନାମୋଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । ଦ୍ୱାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଓଡିଶାର ସଂସ୍କୃତ କବି ଜୟଦେବ 'ଶ୍ରୀଗୀତଗୋବିନ୍ଦ' ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ନବମ ଅବତାରକୁ 'ବୁଦ୍ଧ ଶରୀର' ରୂପେ ସମ୍ମାନ ଦେଇଛନ୍ତି । ଅନେକ ଗବେଷକ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ରଥଯାତ୍ରାରେ ବୌଦ୍ଧ ରଥଯାତ୍ରାର ପ୍ରଭାବ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥାଆନ୍ତି । ମହାପ୍ରସାଦର ପବିତ୍ରତା ସମ୍ପର୍କରେ ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି । ବୌଦ୍ଧଧର୍ମରେ ମହାପ୍ରସାଦ ସେବନରେ ଜାତିବର୍ଣ୍ଣର ବିଚାର ନାହିଁ । ଏହି ଧର୍ମରେ ନିର୍ବାଣର ପୂର୍ବ ସୋପାନ ହେଉଛି 'ଏକୀଭାବ' । ଜଗନ୍ନାଥ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକତ୍ର ଏକୀଭାବ ନେଇ ମହାପ୍ରସାଦ ସେବନ କରିବା ବିଧି ଏହି ବୌଦ୍ଧ 'ଏକୀଭାବ'ର ପାରମ୍ପରିକ ପ୍ରବାହ ବୋଲି ଅନେକେ ଅନୁମାନ କରିଥାଆନ୍ତି ।

ଓଡିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ବୁଦ୍ଧ ରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ସହଜଯାନର ସିଦ୍ଧାଚାର୍ଯ୍ୟ ଲୁଇପାଦ (୭ମ ଶତାବ୍ଦୀ) ଓଡ୍ଡୀୟାନ ବା ଓଡିଶାର ଅଧିବାସୀ ବୋଲି ବହୁ ବିଦ୍ୱାନ ମତ ଦେଇଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଧର୍ମର ବିଶିଷ୍ଟ ଗବେଷକ ପ୍ରଫେସର ଡକ୍ଟର ବଂଶୀଧର ମହାନ୍ତି ଲୁଇପାଦ (ଲୋହିପାଦ, ଲୋହିପା)ଙ୍କ ନାମରେ ଭଣିତ 'ଲୋହିଗୀତା' ନାମକ ଏକ ଓଡିଆ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଆବିଷ୍କାର କରିଛନ୍ତି । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ବୌଦ୍ଧରୂପ ଧାରଣ ସମ୍ପର୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି । ପଞ୍ଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ବୌଦ୍ଧ ରୂପ ଓଡିଶାର ଧର୍ମ ଧାରଣାରେ ଏତେ ବ୍ୟାପକ ହୋଇସାରିଥିଲା ଯେ ସାରଳାଦାସ ତାଙ୍କ ସାରଳା ମହାଭାରତର ଆଦିପର୍ବ, ସଭାପର୍ବ, ବନପର୍ବ, ମଧ୍ୟପର୍ବ, ବିରାଟପର୍ବ, ହରିବଂଶପର୍ବ, ମୂଷଳୀପର୍ବ ପ୍ରଭୃତିରେ ଜଗନ୍ନାଥ ବୌଦ୍ଧ ରୂପରେ ନୀଳଗିରି (ପୁରୀ)ରେ ବିଜେ କରିଥିବାର ବର୍ଣ୍ଣନା ସହସ୍ରାଧିକ ସ୍ଥାନରେ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ପଞ୍ଚସଖା (ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ, ବଳରାମ ଦାସ, ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦାସ, ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସ, ଅନନ୍ତ ଦାସ) ବୈଷ୍ଣବ ହେଲେହେଁ ବୌଦ୍ଧ ଦର୍ଶନ ଦ୍ୱାରା ଅନେକ ପରିମାଣରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ କେତେକ ଗବେଷକ 'ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ବୌଦ୍ଧ' ବୋଲି ଅଭିହିତ କରିଥାଆନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କ ରଚନାରେ କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ବୌଦ୍ଧ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଅଛି । ଏମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ କବି ଦ୍ୱାରକା ଦାସ, ଚୈତନ୍ୟ ଦାସ, ଦେବାନନ୍ଦ ଦାସ, ପ୍ରତାପରାୟ, ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସ, ନକୁଳାନନ୍ଦ ନାୟକ (ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ପୁରାଣ ବା ବୌଦ୍ଧ ପୁରାଣର ରଚୟିତା) ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଲେଖାରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ବୌଦ୍ଧରୂପଧାରୀ ବା ବୁଦ୍ଧାବତାର ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଅଛି ।

ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟଧର୍ମ ଓ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଧର୍ମ

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ 'ଯେତେ ଯେତେ ଧର୍ମର ସମନ୍ୱୟ ଘଟିଥାଉ ପଛକେ, ଶେଷରେ ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟଧର୍ମର ବିଶେଷତଃ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମର ଦେବତା ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । ବେଦର ପୁରୁଷ, ଗୀତାର

ପୁରୁଷୋତ୍ତମ, ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭାଗବତର କୃଷ୍ଣ-ବାସୁଦେବଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସମ୍ପର୍କ ସଫଳ ଭାବରେ ସମ୍ପାଦିତ ଓ ପ୍ରତିପାଦିତ ହୋଇପାରିଛି । ଋଗ୍‌ବେଦରେ 'ପୁରୁଷ'ଙ୍କୁ ନିଖିଳବିଶ୍ୱର ସ୍ରଷ୍ଟା, ପୂର୍ଣ୍ଣତମ, ହସ୍ତପଦ ନଥାଇ ମଧ୍ୟ ସର୍ବଗମ, ସର୍ବକର୍ମକ୍ଷମ, ସର୍ବାଧିକାରୀ, କର୍ଣ୍ଣ ନଥାଇ ମଧ୍ୟ ସର୍ବଶ୍ରୋତା, ସର୍ବଜ୍ଞାତା ଓ ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଶକ୍ତି ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଅଛି । ଗୀତାରେ 'ପୁରୁଷୋତ୍ତମ' ବିରାଟ ପୁରୁଷ, କ୍ଷର ଓ ଅକ୍ଷରରୁ ଅତୀତ ସର୍ବୋତ୍ତମ ଶକ୍ତି ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ବେଦ, ଉପନିଷଦ୍ ଓ ଗୀତା ବର୍ଣ୍ଣିତ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କୁ ପୁରୀର ଜଗନ୍ନାଥ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଲାଗି କୌଣସି ଐତିହାସିକ ପ୍ରମାଣ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସେହି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଚେତନାର ପ୍ରେରଣାରେ ଅନ୍ତତଃ ପଞ୍ଚମ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ପୁରୀ ବା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ତତ୍ତ୍ୱଭିତ୍ତିକ ବିଶ୍ୱତୋମୁଖୀ ସଂସ୍କୃତି ଗଢିଉଠିଥିଲା 'ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଜଗନ୍ନାଥ' ତାହାର ଉପାସ୍ୟ ଦେବତା ଥିଲେ ବୋଲି କଳ୍ପନା କରିବା ଅସଙ୍ଗତ ହେବନାହିଁ । ପୁରୀର 'ଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତି' ହେଉଛି ଏହି 'ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସଂସ୍କୃତି'ର ବିକଶିତ ରୂପ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ହେଉଛନ୍ତି ଏହି ଉପାସ୍ୟ ଦେବତା ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କର ଏକ ବିକଶିତ ରୂପ । ସମ୍ଭବତଃ ଏହି ସଂସ୍କୃତି ପୁରୀକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଗଢିଉଠିଥିଲା, ଯାହା ଫଳରେ ପୁରୀର ନାମ 'ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଓ ଦେବତାଙ୍କ ନାମ 'ପୁରୁଷୋତ୍ତମ' ହୋଇଅଛି ।

ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାଚୀ ଉପତ୍ୟକାରେ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମ 'ବାସୁଦେବ' ଉପାସନା ରୂପରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଥିଲା । ଏହି 'ବାସୁଦେବ' କ୍ରମେ 'ମାଧବ' ଓ 'ନୀଳମାଧବ'ରେ ପରିଣତ ହୋଇ ଶେଷରେ 'ଜଗନ୍ନାଥ' ଭାବରେ, ପରିଚିତ ହୋଇଛନ୍ତି ବୋଲି ଗବେଷକମାନେ ମତ ଦେଇଥାନ୍ତି । ଐତିହାସିକ ଗବେଷକ ଅଧ୍ୟାପକ ପ୍ରଭାତ ମୁଖାର୍ଜୀଙ୍କ ମତରେ ପଞ୍ଚମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ରାଜ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ଲାଭ କରି ଓଡିଶାରେ 'ଭାଗବତଧର୍ମ' ବା 'ବାସୁଦେବଧର୍ମ' ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ପ୍ରସାରିତ ହେବାରୁ ସଂକର୍ଷଣ ଓ କୃଷ୍ଣ ବାସୁଦେବ ଯଥାକ୍ରମେ ବଳଭଦ୍ର ଓ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ରୂପରେ ପରିଣତ ହୋଇଛନ୍ତି । 'ଏକାନଂଶା' ସୁଭଦ୍ରା ଭାବରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଓ ବଳଭଦ୍ରଙ୍କ ମଧ୍ୟଭାଗରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ନୃସିଂହ ରୂପେ ମଧ୍ୟ କଳ୍ପନା କରାଯାଇଛି । କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଅନୁଯାୟୀ ରାଜା ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ-ବିଗ୍ରହ ସ୍ଥାପନ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଗୁଣ୍ଡିଚା ମନ୍ଦିର ନିକଟସ୍ଥ ଯଜ୍ଞ-ନୃସିଂହଙ୍କୁ ପୂଜା କରି ମହାବିଷ୍ଣୁ ଯଜ୍ଞ ସମ୍ପାଦନ କରିଥିଲେ ଓ ତାପରେ ନୃସିଂହରୂପୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । କାଳକ୍ରମେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଓ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଭେଦ କଳ୍ପନା କରାଯାଇଛି । ଏକାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ନାରାୟଣ ସତ୍ କବି, ଦ୍ୱାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ବୈଷ୍ଣବାଚାର୍ଯ୍ୟ ବିଷ୍ଣୁସ୍ୱାମୀ ଓ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ବୈଷ୍ଣବାଚାର୍ଯ୍ୟ ରାମାନୁଜ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଭିତରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଦେଖିଛନ୍ତି ।

ଡଃ ମାୟାଧର ମାନସିଂହଙ୍କ ମତରେ ଜଗନ୍ନାଥ ମୂଳତଃ ଏକ ଶିବ ଲିଙ୍ଗ ଥିଲେ ଓ ନୀଳ ମୁଗୁନି ପଥରରେ ନିର୍ମିତ ଏହି ଶିବ କାଳକ୍ରମେ ଶବରମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନୀଳମାଧବ ଭାବରେ ପୂଜାପାଇ ଶେଷରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥରେ ପରିଣତ ହୋଇଛନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଭୋଗ ବିମଳାଙ୍କ ପାଖରେ ସମର୍ପିତ ହେବା ପରେ ଯାଇ ମହାପ୍ରସାଦରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ମହାଭୈରବ ଭାବରେ କଳ୍ପନା କରାଯାଇଛି ଓ ତାଙ୍କୁ ଭୈରବ ମନ୍ତ୍ରରେ ଉପାସନା କରାଯାଉଅଛି । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ମାଂସ ପରିବର୍ତ୍ତେ ରୌପ୍ୟ ପାତ୍ରରେ ଅଦା ଜାଇଫଳ ପ୍ରଭୃତି ମିଶା ଖେଚୁଡ଼ି ଓ ମଦ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତେ କଂସା ବାସନରେ ପଇଡ଼ ପାଣି ଭୋଗ ଦିଆଯାଏ । ତନ୍ତ୍ର ମତରେ ମଦ୍ୟ ମାଂସ ମହାପ୍ରସାଦର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଅଧଃପତିତ ତାନ୍ତ୍ରିକ ଶାକ୍ତଧର୍ମ ଓ ତାନ୍ତ୍ରିକ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଉପାସନା ପଦ୍ଧତିର ଏହା ହେଉଛି ପରିଣତି ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ଶବର, ଜୈନ, ବୌଦ୍ଧ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରସାର ଇତିହାସ ଏବଂ ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ ସହିତ ସେଗୁଡିକର ସମ୍ପୃକ୍ତି ବିଶ୍ଳେଷଣ କଲେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପ କ'ଣ, ତାହା ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରିବା ବାସ୍ତବରେ କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ ହୋଇପଡ଼େ ।

ଉପରେ ଆଲୋଚିତ ଯେ କୌଣସି ଧର୍ମ ସହିତ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମର ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ପାଇଁ ଅଳ୍ପ ବହୁତ ବଳିଷ୍ଠ ପ୍ରମାଣ ଅଥବା ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ରହିଛି ।

୯.୩.୧ ମୂଳପାଠର ଦ୍ୱିତୀୟାଂଶରୁ ପ୍ରଶ୍ନ :

ନିମ୍ନଲିଖିତ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡିକର ଉତ୍ତର ଦିଅନ୍ତୁ—

୧. ସାରଳା ମହାଭାରତରେ କେଉଁ କେଉଁ ପର୍ବରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ବୌଦ୍ଧାବତାର (ବୁଦ୍ଧ) ରୂପରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ?

୨. ପଞ୍ଚସଖା ସାହିତ୍ୟ ସାଧକମାନଙ୍କୁ କାହିଁକି ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ବୌଦ୍ଧ ବୋଲି କୁହାଯାଏ ?

୯.୩.୨ ବ୍ୟାକରଣଗତ ପ୍ରଶ୍ନ

୧. ନିମ୍ନଲିଖିତ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ସନ୍ଧିବିଚ୍ଛେଦ କରନ୍ତୁ—
ଜଗନ୍ନାଥ, ସହସ୍ରାଧିକ, ସର୍ବୋତ୍ତମ, ଉଲ୍ଲେଖ, ଜୀବିତାବସ୍ଥା ।

୨. ନିମ୍ନଲିଖିତ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକରେ ବ୍ୟବହୃତ ଉପସର୍ଗଗୁଡ଼ିକୁ ଚିହ୍ନାଇ ଦିଅନ୍ତୁ—
ବିବର୍ତ୍ତନ, ପ୍ରଚଳନ, ସମ୍ପାଦିତ, ଅନୁମାନ, ଅବତାର ।

୩. ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକରେ ଥିବା ସମାସ ବିଗ୍ରହବାକ୍ୟ ସହ ଉଲ୍ଲେଖ କରନ୍ତୁ—
ଅଭେଦ, ମହାପ୍ରସାଦ, ଉପାସନାପୀଠ

୪. ନିମ୍ନଲିଖିତ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ବିପରୀତାର୍ଥବୋଧକ ଶବ୍ଦ ଲେଖନ୍ତୁ—
ସଫଳ, ପ୍ରାଚୀନ, ପବିତ୍ର, ଧର୍ମ ।

୫. ନିମ୍ନଲିଖିତ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକରେ ବ୍ୟବହୃତ ପ୍ରତ୍ୟୟଗୁଡ଼ିକୁ ଦର୍ଶାଇ ଦିଅନ୍ତୁ—
ସ୍ଥାନ, ପବିତ୍ରତା, ସ୍ୱାଭାବିକ, ବିଶ୍ୱାସୀ, ସେବନ, ବର୍ଦ୍ଧନ ।

୯.୪ ମୂଳପାଠର ତୃତୀୟାଂଶ

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନ

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ହେଉଛନ୍ତି ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଦର୍ଶନର ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ପ୍ରତୀକ । ସେ ଦର୍ଶନ ଭିତରେ ରହିଛି ବିଶ୍ୱପ୍ରେମ, ଶାନ୍ତି, ସାମ୍ୟ, ମୁକ୍ତି ଓ ଅନନ୍ତ ବ୍ୟାପ୍ତି । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଗୋଟିଏ ଅଞ୍ଚଳର ନାଥ ନୁହଁନ୍ତି ସେ ଜଗତର ନାଥ ଅର୍ଥାତ୍ ଅସୀମ ବିଶ୍ୱ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଈଶ୍ୱର । ସେ କୌଣସି ଅଞ୍ଚଳ ବା ସୀମାର କ୍ଷୁଦ୍ର ଚେତନା ଭିତରେ କ୍ଷୁଣ୍ଣ ଖଣ୍ଡିତ ନୁହନ୍ତି । ଏକରୁ ଅନେକରେ, ବ୍ୟଷ୍ଟିରୁ ସମଷ୍ଟିରେ, ଆଞ୍ଚଳିକତାରୁ ବିଶ୍ୱ-ଭାବରେ, ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତାରୁ ପରିବ୍ୟାପ୍ତିରେ ତାଙ୍କୁ ଅନୁଭବ କରି ହୁଏ । ସେ ହେଉଛନ୍ତି 'ବଡ଼ ଠାକୁର' । ତାଙ୍କ ଦେଉଳ 'ବଡ ଦେଉଳ' ତାଙ୍କ ଦାଣ୍ଡ 'ବଡ଼ ଦାଣ୍ଡ', ପଣ୍ଡା 'ବଡ଼ପଣ୍ଡା', ଦୀପ 'ମହାଦୀପ', ଉଦଧି 'ମହୋଦଧି', ପ୍ରସାଦ 'ମହାପ୍ରସାଦ', ତାଙ୍କର ଶକ୍ତି 'ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ' । ବଡ଼ ଠାକୁର, ବଡ ଦେଉଳ, ବଡ ଦାଣ୍ଡ, ବଡ ପଣ୍ଡା, ମହାଦୀପ, ମହୋଦଧି, ମହାପ୍ରସାଦ, ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ ଶବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ରହିଛି ମହତ୍ତ୍ୱର ଆହ୍ୱାନ । ତେଣୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ ଦର୍ଶନ ଭିତରେ ନାହିଁ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା, ନାହିଁ କ୍ଷୁଦ୍ରତା । ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର, ସୁଭଦ୍ରା; ବଳଭଦ୍ର, ସୁଦର୍ଶନ ନାମ ଭିତରେ, ରହିଛି 'ସୁ', 'ସୁନ୍ଦର', 'ଶୁଭ' ଓ 'ଶକ୍ତି'ର ସୂଚନା । 'ତ୍ରିମୂର୍ତ୍ତି' ଓ 'ଚତୁର୍ଦ୍ଧାମୂର୍ତ୍ତି,' ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ 'ପୁରୁଷୋତ୍ତମ' ନାମ, 'କୋଇଲି ବୈକୁଣ୍ଠ', 'ନାଳିବାନା', 'ଶରଧାବାଲି', 'ପତିତପାବନ' ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନର ମହତ୍ତ୍ୱ କିପରି ସୂଚିତ ହୋଇଥାଏ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଉ । ତ୍ରିମୂର୍ତ୍ତି ପରିକଳ୍ପନା ସାର୍ବଜନୀନ ମୈତ୍ରୀ, ସାମ୍ୟ ଓ ସମନ୍ୱୟର ଦ୍ୟୋତକ ବୋଲି ମନେ-ହୁଏ । ଜଗନ୍ନାଥ, ବଳଭଦ୍ର ଓ ସୁଭଦ୍ରା ଯଥାକ୍ରମେ କୃଷ୍ଣ, ଶ୍ୱେତ ଓ ପୀତ ବର୍ଣ୍ଣବିଶିଷ୍ଟ । ଏମାନେ ପୃଥିବୀର ତିନି ବର୍ଣ୍ଣର ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ସାମ୍ୟ ଓ ମୈତ୍ରୀ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ତିନୋଟି ସାଙ୍କେତିକ ରୂପ । ଚତୁର୍ଦ୍ଧାମୂର୍ତ୍ତି ଭିତରେ ଅଧିକନ୍ତୁ ରହିଛନ୍ତି ସୁଦର୍ଶନ, ଯାହାଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣ ଲୋହିତ । ସେ ଲୋହିତ ବର୍ଣ୍ଣର ମନୁଷ୍ୟ ଜାତିର ସଙ୍କେତ । ପୃଥିବୀରେ ବାସ୍ତବତଃ କୃଷ୍ଣ, ଶ୍ୱେତ, ପୀତ ଓ ଲୋହିତ ଏହି ଚାରି ବର୍ଣ୍ଣର ଜାତି ହିଁ ବାସ କରନ୍ତି । ଏହି ଚାରିଜାତିର ମାନବ ସଂସ୍କୃତିର ସମନ୍ୱିତ ରୂପ ଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତିରେ ହିଁ ଲକ୍ଷଣୀୟ । ଆଜିର ପୃଥିବୀରେ ଏବେ ବି ରହିଛି ବର୍ଣ୍ଣ ବୈଷମ୍ୟ-ଜନିତ ବିଷମ ବିଦ୍ୱେଷ । ବର୍ଣ୍ଣ-ବିଦ୍ୱେ-ଷର ଭୟଙ୍କର ପରିଣତି ମାନବସମାଜକୁ ଧ୍ୱଂସ ନକରୁ, ଏହା ହେଉଛି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ—ଦର୍ଶନର ଏକ ଆଦର୍ଶ ଦିଗ ।

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର 'ପୁରୁଷୋତ୍ତମ' ନାମ ମଧ୍ୟରେ ରହିଛି ଏକ ମହାନ୍ ଆଦର୍ଶ । ପୁରୁଷ ଯେତେବେଳେ ପରିବାରର ସୁଖଦୁଃଖକୁ ନିଜର ସୁଖଦୁଃଖ ଭାବି ନିଜକୁ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟକ୍ତି-ବନ୍ଧନରୁ ମୁକୁଳାଇ ସମସ୍ତ ପରିବାର ଚେତନାରେ ଏକାକାର ବା ତନ୍ମୟ କରିଦିଏ, ସେତେବେଳେ 'ପୁରୁଷ-ଚେତନା' ହୋଇଯାଏ 'ପୁରୁଷୋତ୍ତରଚେତନା' । ଯେତେବେଳେ 'ପୁରୁଷୋତ୍ତରଚେତନା' କ୍ରମଶଃ ଅଞ୍ଚଳ ପ୍ରଦେଶ, ଦେଶ ଓ ବିଶ୍ୱର କଲ୍ୟାଣ ଲାଗି ନିଜକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଦିଏ, ସେତେବେଳେ ସେ 'ପୁରୁଷୋତ୍ତମଚେତନା'ରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାର୍ଥକୁ ଭୁଲି ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱପାଇଁ ଜୀବନ ଢାଳି ଦେବାର ଆଦର୍ଶ ଶିଖାଇଥାଏ 'ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନ' ।

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନର ଅନ୍ୟ ଏକ ମୁଖ୍ୟଦିଗ ହେଲା ସେବା । ସମାଜର ମୁଖ୍ୟ ଲୋକେ ମାନବ ସମାଜର ସେବା କରି ଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନର ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦନ କରିବା ଲାଗି ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ଆହ୍ୱାନ

ଦେଇଛି ଏବଂ ଏହି କାରଣରୁ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ମଉଡମଣି ଗଜପତି ସ୍ୱୟଂ ଜଗତ୍‌ପୁରୁଷର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରତୀକ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସେବକ ଭାବରେ ହାଡ଼ିର କାର୍ଯ୍ୟ ଛେରାପହଁରା କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠାବୋଧ ନକରି ପରମ ଗୌରବ ବୋଲି ମନେ କରିଥାଆନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ-ଦର୍ଶନରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଚଣ୍ଡାଳର ଭେଦ ନାହିଁ । ବୈଦିକ ସଂସ୍କୃତିର ମେରୁଦଣ୍ଡ ଜାତିଭେଦ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତିରେ ନିଜର ଦୃପ୍ତଗୌରବକୁ ବଳି ଦେଇ ସତ୍‌ଧର୍ମ ଓ ସଦାଚାରର ସମାଧାନ ଶିଖିଛି । ପୃଥିବୀରେ ଏପରି ଧର୍ମପୀଠ ନାହିଁ, ଏପରି ଧର୍ମ ଦର୍ଶନ ନାହିଁ, ଯାହା ବିଶ୍ୱ-ଚେତନାକୁ ଏତେ ଉଚ୍ଚସ୍ଥାନ ଦେଇ ମୁଣ୍ଡାଇ ଧରିଛି । ସାମ୍ୟ ଓ ଐକ୍ୟ ହେଉଛି ଜଗନ୍ନାଥ—ଦର୍ଶନର ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ରୂପ ।

ନୀଳଚକ୍ର ଗତିର ସୂଚନା ଦିଏ । ଚକ୍ରପୁଣି ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା (Perfection)ର ଅଖଣ୍ଡତାର, ଅନ୍ୟାୟ ଛେଦନର ପ୍ରତୀକ । ଚକ୍ର ପୁଣି ସବୁ ଦିଗରୁ ସମାନ । ତେଣୁ ନୀଳଚକ୍ର ପ୍ରଗତି ପାଇଁ; ପରି-ପୂର୍ଣ୍ଣତା ବା ଅସୀମତା ଆଡକୁ ଆଗେଇ ଯିବା ପାଇଁ, ସମାଜରେ ସମାନ ଗୁରୁତ୍ୱ, ସମାନ ମହତ୍ତ୍ୱ, ସମାନ ମର୍ଯ୍ୟାଦା, ସମାନ ସୁଯୋଗ, ସମାନ ଅଧିକାରର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ବିଶ୍ୱକୁ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦିଏ ।

ମହାପ୍ରସାଦର ଅର୍ଥ ମହାଆନନ୍ଦ, ମହାପ୍ରେମ, ମହାପ୍ରସନ୍ନତା, ମହାନିର୍ମଳତା, ମହାପବିତ୍ରତା ଓ ମହାପାବକତା । ମହାପ୍ରସାଦ ପୁଣି କୈବଲ୍ୟ ଭାବରେ ଅଭିହିତ । କୈବଲ୍ୟର ଅର୍ଥ ହେଉଛି 'କେବଳ'ର ଭାବ ଅର୍ଥାତ୍ 'ଏକମାତ୍ର ପରମତତ୍ତ୍ୱ' (ମୁକ୍ତି) । ମହାପ୍ରସାଦ ସେବନରେ ଉଚ୍ଚ ନୀଚ ଭେଦ ବା ଜାତିଭେଦ ନାହିଁ । ତେଣୁ ମହାପ୍ରାଣତାର ଓ ମହାମାନବିକତାର ମହାନ ପରିପ୍ରକାଶ ଘଟିଛି ମହା-ପ୍ରସାଦ ଭିତରେ । ମହାପ୍ରସାଦ ପ୍ରାପ୍ତିର ବଜାର 'ଆନନ୍ଦ ବଜାର' ନାମରେ ଅଭିହିତ । ସେଇଠି ମିଳେ କେବଳ ଆନନ୍ଦ, ମହାନନ୍ଦ ।

ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରର 'ଶ୍ରୀ' ହେଉଛି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ସୁଲକ୍ଷଣ, ଶୌର୍ଯ୍ୟ, ସମୃଦ୍ଧି, ପ୍ରଥମତ୍ୱ ଅର୍ଥାତ୍ ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ୱର ପ୍ରତୀକ । ତେଣୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନ ମାନବଜାତିକୁ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ଗୁଣ ନେଇ ସର୍ବୋତ୍ତମ ବା ପୁରୁଷୋ-ତ୍ତମ ହେବା ପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ଦେଇଥାଏ । 'ଶରଧା ବାଲି' ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନର ଶ୍ରଦ୍ଧା, ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ, ଆବେଗ ଓ ଆଗ୍ରହର ପରିଚୟ ଦିଏ । ମଣିଷକୁ ମଣିଷ ପ୍ରେମରେ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିବା ପାଇଁ ନିଜ ଭିତରେ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱସତ୍ତାକୁ ମିଶାଇ ଦେବା ପାଇଁ ଏହା ଭିତରେ ରହିଛି ଶାଶ୍ୱତ ସନ୍ଦେଶ ।

ସର୍ବନିମ୍ନ ସ୍ତରରେ ଅବହେଳିତ ଲାଞ୍ଛିତ ଓ ଅବନତ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିବା ମଣିଷଟିକୁ ଉଚ୍ଚ ସ୍ତରକୁ ଟାଣିନେବା ଓ ତାହାକୁ ଦୁଃଖ ଅଭାବ ଅନଟନ ଓ ଅପବିତ୍ର ଅବସ୍ଥାରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ହେଉଛି ଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଦିଗ । ତେଣୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ନାମ ପତିତପାବନ ଓ ତାଙ୍କ ପତାକାର ନାମ ପତିତ-ପାବନ ବାନା । ଜଗନ୍ନାଥ ପୀଠ ହେଉଛି 'କୋଇଲି ବୈକୁଣ୍ଠ' ବା 'ମନ୍ଦିରର ବୈକୁଣ୍ଠ' । 'ବୈକୁଣ୍ଠ' ହେଉଛି ବିକୁଣ୍ଠାର ସ୍ଥାନ । ଜଗନ୍ନାଥ ପୀଠ ବିକୁଣ୍ଠା ଭାବର ପୀଠ । ଏ ବିକୁଣ୍ଠା ସ୍ନେହ-ମମତା ଅର୍ପଣ ପାଇଁ, ମହାମାନବିକତା ପ୍ରଦର୍ଶନ ପାଇଁ ଓ ତ୍ୟାଗ ପାଇଁ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନ ଏସବୁର ମାର୍ମିକ ପ୍ରତୀକ ।

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ ଓ ଦର୍ଶନ ବିଶ୍ୱକୁ କି ଶିକ୍ଷା ଦିଏ ? ଏହା ଶିଖାଏ ଯେ ବ୍ୟଷ୍ଟିରେ ନୁହେଁ 'ସମଷ୍ଟି'ରେ ହିଁ ଜୀବନର ପୂର୍ଣ୍ଣତା ମିଳେ । ବିଚ୍ଛିନ୍ନତାରେ ନୁହେଁ 'ସମନ୍ୱୟ'ରେ ହିଁ ସ୍ଥିତି ସୁଦୃଢ଼ ହୁଏ । ସ୍ଥିର ସ୍ଥିତିରେ ନୁହେଁ 'ଗତି'ରେ ହିଁ ଜୀବନର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ । ଗତି ଆଣିଦିଏ ଜୀବନରେ 'ପ୍ରଗତି' । ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତାରୁ ମୁକ୍ତ ଏକ ମନ୍ତ୍ର-ପ୍ରଶସ୍ତ ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ସର୍ବଜନ-ସର୍ବମନ-ସ୍ପର୍ଶୀ ଏକକ ଓ ଅନନ୍ୟ ବିଶ୍ୱସତ୍ତାରେ ହିଁ ଶାନ୍ତି ମିଳେ, ଆତ୍ମସନ୍ତୋଷ ମିଳେ, ଅମୃତ ମିଳେ, ମୁକ୍ତି ମିଳେ ।

ଆଜିର ମାନବ ସମାଜ ଅଭିନ୍ନ ନହୋଇ ଭିନ୍ନ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ ଓ ଦର୍ଶନରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହେଲେ ମାନବ ସମାଜରୁ ଏହି ବିଭିନ୍ନତା ଦୂର ହୋଇପାରିବ । ବିଶ୍ୱମାନବ ସମାଜକୁ ନିଜର କରି ସମସ୍ତଙ୍କର ସୁଖ, ଶୁଭ, ସୌଭାଗ୍ୟ କାମନା କରି ବିଶ୍ୱପ୍ରେମରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହେବା ପାଇଁ ମାନବ ଆଗରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ ଓ ଦର୍ଶନ ହେଉଛି ମହାନ ଆଦର୍ଶ ।

୯୪.୧ ମୂଳପାଠର ପ୍ରଥମାଂଶରୁ ପ୍ରଶ୍ନ

୧. **ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନର ମହତ୍ତ୍ୱ କଅଣ ?**

୨. **ତ୍ରିମୂର୍ତ୍ତି (ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ, ବଳଭଦ୍ର, ସୁଭଦ୍ରା) ଓ ଚତୁର୍ଦ୍ଧାମୂର୍ତ୍ତି (ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ, ବଳଭଦ୍ର, ସୁଭଦ୍ରା, ସୁଦର୍ଶନ) ପରିକଳ୍ପନାମୂଳରେ କି ଦର୍ଶନ ଥିବାର ଅନୁମାନ କରଯାଏ ।**

୩. **ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଚେତନା କହିଲେ କଅଣ ବୁଝାଏ ?**

୪. ପୁରୀ ଗଜପତିଙ୍କ ଛେରାପହଁରା କାର୍ଯ୍ୟ ପଛରେ କି ଦର୍ଶନ ନିହିତ ରହିଛି ।

୫. ନିମ୍ନଲିଖିତ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ଦାର୍ଶନିକ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରନ୍ତୁ—
ନୀଳଚକ୍ର, ମହାପ୍ରସାଦ, ଶରଧା ବାଲି, ଶ୍ରୀ, ପତିତପାବନ, କୋଇଲି ବୈକୁଣ୍ଠ ।

୯.୪.୨ ବ୍ୟାକରଣଗତ ପ୍ରଶ୍ନ —

୧. ସନ୍ଧିବିଚ୍ଛେଦ କରନ୍ତୁ—
ସଂସ୍କୃତି, ପୁରୁଷୋତ୍ତମ, ମହତ୍ତ୍ୱ, ସଦାଶ୍ରୟ, ତତ୍ତ୍ୱ, ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ।

୨. ବିଗ୍ରହବାକ୍ୟ ଉଲ୍ଲେଖ-ପୂର୍ବକ ସମାସ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରନ୍ତୁ—
ବିଶ୍ୱପ୍ରେମ, ଅସୀମ, ଅନେକ, ବଡ଼ପଣ୍ଡା, କୁଷ୍ଠାବୋଧ, ସୁଯୋଗ, ମହାପ୍ରସନ୍ନତା ।

୩. ନିମ୍ନୋକ୍ତ ପଦରେ ଥିବା ମୂଳ ଶବ୍ଦ, ପୂର୍ବସର୍ଗ (ଉପସର୍ଗ) ବା ପର ପ୍ରତ୍ୟୟ ଚିହ୍ନାଇ ଦିଅନ୍ତୁ—
ବିଶିଷ୍ଟ, ଖଣ୍ଡିତ, ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ, କ୍ଷୁଦ୍ରତା, ମୈତ୍ରୀ, ସାମ୍ୟ, ସୁଭଦ୍ରା, କ୍ରମଶଃ, ମୁଖ୍ୟ, କୁଷ୍ଠା, ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ, ଅଧିକାର ।

୪. ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ବିପରୀତାର୍ଥବୋଧକ ଶବ୍ଦ ଲେଖନ୍ତୁ—
ଅନନ୍ତ, ବ୍ୟଷ୍ଟି, କ୍ଷୁଦ୍ର, ମୈତ୍ରୀ, ବୈଷମ୍ୟ, ଆଦର୍ଶ ।

୫. ଭ୍ରମ ଥିଲେ ସଂଶୋଧନ କରନ୍ତୁ—
କ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ, ଦ୍ୟୋତକ, ବୈସମ୍ୟ, ଗୁରୁତ୍ତ୍ୱ, ନୀଚ ।

୯.୪.୩ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପାଠର ଆତ୍ମପରୀକ୍ଷଣମୂଳକ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ

୧. ନିମ୍ନଲିଖିତ ବିଷୟରେ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଟିପ୍ପଣୀ ଲେଖନ୍ତୁ—
ସାଂସ୍କୃତିକ ଦେବତା, ପୁରୁଷୋତ୍ତମ, ମହାପ୍ରସାଦ ।

୨. ସନ୍ଧିବିଚ୍ଛେଦ କରନ୍ତୁ—
ତନ୍ମୟ, ସ୍ୱାର୍ଥ, ନିର୍ମଳ, ଉଦ୍ଧାର, ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ।

୩. ନିମ୍ନଲିଖିତ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକରେ ଥିବା ପୂର୍ବସର୍ଗ ଓ ପରସର୍ଗ ଚିହ୍ନାଇ ଦିଅନ୍ତୁ—
ପବିତ୍ରତା, ସାମାଜିକ, ବିଧାନ, ଅଭିଷେକ, ଉପନିଷଦ୍, ବିକୁଣ୍ଠା ।

୪. ଏକପଦରେ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତୁ—
ଭ୍ରାତୃ ଓ ଭଗିନୀ, ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଅଟେ ଶକ୍ତି ଯାହାଙ୍କର, କ୍ରମକୁ ଅତିକ୍ରମ ନକରି, ବର୍ଣ୍ଣକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ବିଦ୍ୱେଷ ।

୫. ବିଶେଷ୍ୟକୁ ବିଶେଷଣରେ ଓ ବିଶେଷଣକୁ ବିଶେଷ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତୁ—
ଉତ୍ପତ୍ତି, ସମନ୍ୱିତ, ସୃଷ୍ଟି, ବିଧାନ, ବିସ୍ତାର ।

୬. ନିମ୍ନଲିଖିତ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ବିପରୀତାର୍ଥବୋଧକ ଶବ୍ଦ ଲେଖନ୍ତୁ—
ଦୂର, ସନ୍ତୋଷ, ଅନନ୍ୟ, ସ୍ଥିର, ବ୍ୟଷ୍ଟି, କୁଣ୍ଠା ।

୭. ତଳେ ଗୋଟିଏ ବାକ୍ୟରେ ପଦଗୁଡ଼ିକୁ ଅସଜଡ଼ା କରି ଲେଖାଯାଇଛି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସଜାଡ଼ି ବାକ୍ୟଟି ଲେଖନ୍ତୁ—
ପ୍ରମାଣିତ ସହିତ ନବୀକରଣ ସହିତ ଚକ୍ଷୁର ପ୍ରତିମା କରି ବିଶେଷ ଜିନ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଋଷଭଙ୍କର ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଧର୍ମର କରିଥାଏ ସମ୍ପର୍କ ନବୀକରଣର ଚକାଡୋଳାର ସାମ୍ୟ ଜୈନଧର୍ମ ।

୮. ନିମ୍ନଲିଖିତ ସରଳ ବାକ୍ୟକୁ ଯୌଗିକ ବାକ୍ୟରେ ଓ ଯୌଗିକ ବାକ୍ୟକୁ ଜଟିଳ ବାକ୍ୟରେ ପରିଣତ କରନ୍ତୁ—
(କ) ବ୍ରହ୍ମଦତ୍ତ ଏକ ଚୈତ୍ୟ ନିର୍ମାଣ କରି ଦନ୍ତ ପୂଜା ପ୍ରଚଳନ କରାଇଥିଲେ ।
(ଖ) ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ମୂର୍ତ୍ତି ପୂଜାର ପ୍ରଚଳନ ହେଲା ଓ ଏକ ମୂର୍ତ୍ତି ବଦଳରେ ବୌଦ୍ଧ-ଧର୍ମର ବୁଦ୍ଧ, ଧର୍ମ, ସଂଘ ତ୍ରିରତ୍ନକୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ରଖି ତ୍ରିମୂର୍ତ୍ତିର କଳ୍ପନା କରାଗଲା ।

୯.୫ ସାରାଂଶ

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ହେଉଛନ୍ତି ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମ, ସଂସ୍କୃତି ଓ ଦର୍ଶନର ପ୍ରାଣକେନ୍ଦ୍ର । ଏହି ଧର୍ମରେ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମର ଦର୍ଶନ ଓ ସାରବତ୍ତା ସମନ୍ୱିତ ହୋଇଅଛି । ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍ ସଂସ୍କୃତି, ବୌଦ୍ଧ, ଜୈନ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ଧର୍ମ ଓ ଦର୍ଶନ ସହିତ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ ତଥା ଦର୍ଶନର ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ପର୍କ ରହିଛି । ଫଳରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମର ଦେବତା ଭାବରେ ଗୃହୀତ ଓ ଉପାସିତ ହୋଇ ଆସୁଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାର ସଂସ୍କୃତି ଓ ସାହିତ୍ୟରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ ଓ ଦର୍ଶନର ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରଭାବ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ ।

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ-ଦର୍ଶନ ମଧ୍ୟରେ ରହିଛି ବିଶ୍ୱପ୍ରେମ, ଶାନ୍ତି, ସାମ୍ୟ, ମୁକ୍ତି ଓ ଅନନ୍ତ ବ୍ୟାପ୍ତିର ଉଦ୍‌ବୋଧନ । 'କ୍ଷୁଦ୍ର' ଉପରେ ନୁହେଁ 'ବଡ' ଉପରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନ ଆଧାରିତ । ତେଣୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ହେଉଛନ୍ତି ବଡ଼ଠାକୁର, ତାଙ୍କ ଦେଉଳ ବଡ଼ଦେଉଳ, ଦାଣ୍ଡ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡ, ପଣ୍ଡା ବଡପଣ୍ଡା, ଦୀପ ମହାଦୀପ, ଉଦଧି ମହୋଦଧି, ପ୍ରସାଦ ମହାପ୍ରସାଦ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ । ତ୍ରିମୂର୍ତ୍ତି ଓ ଚତୁର୍ଦ୍ଧାମୂର୍ତ୍ତି ପରିକଳ୍ପନା, ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ନାମ, ନୀଳଚକ୍ର, ପତିତପାବନ ନାମ, କୋଇଲି ବୈକୁଣ୍ଠ, ଶରଧାବାଲି ପ୍ରଭୃତି ଭିତରେ ରହିଛି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ-ଦର୍ଶନର ତତ୍ତ୍ୱ ।

ଆଜିର ମାନବ ସମାଜ ଭିନ୍ନ ନହୋଇ ଅଭିନ୍ନ ହେବାପାଇଁ, ସମଷ୍ଟିର କଲ୍ୟାଣ ଲାଗି ବ୍ୟଷ୍ଟି ଆତ୍ମୋତ୍ସର୍ଗ କରିବା ପାଇଁ, 'ସ୍ୱ' ପ୍ରତି ନୁହେଁ ବିଶ୍ୱପ୍ରତି ଅଭିମୁଖୀ ହେବାପାଇଁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ ଓ ଦର୍ଶନ ମାନବ ସମାଜକୁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଉଅଛି ।

୯.୬ ଶବ୍ଦାର୍ଥ

୧. ନିମ୍ନଲିଖିତ ଶବ୍ଦାର୍ଥ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦିଅନ୍ତୁ । ଏହା ମୂଳପାଠକୁ ବୁଝିବାରେ ସହାୟକ ହେବ ।

ନିୟନ୍ତ୍ରିତ—ଆୟତ୍ତ । ଭିତ୍ତି—ମୂଳଦୁଆ । ଚିରନ୍ତନ—ଚିରସ୍ଥାୟୀ । ଅବତାରୀ—ଯାହାଙ୍କଠାରୁ ଅବତାରର ସୃଷ୍ଟି । ନିର୍ଯାତିତ—ଅତ୍ୟାଚରିତ । ଅନ୍ୱିତ—ଯୁକ୍ତ, ମିଶ୍ରିତ । ବିଶ୍ୱତୋମୁଖୀ—ବିଶ୍ୱଆଡ଼କୁ ଅଭିମୁଖୀ । ଅଙ୍ଗାଙ୍ଗୀଭାବେ—ନିବିଡ ଭାବରେ । ବିଦ୍ୱାନ—ପଣ୍ଡିତ, ଗବେଷକ । ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ—ଗୁପ୍ତ, ଲୁକ୍‌କାୟିତ । ସମନ୍ୱୟ—ମିଶ୍ରଣ । ପ୍ରତିପାଦିତ—ପ୍ରମାଣିତ । ସର୍ବଗମ—ସବୁ ସ୍ଥାନକୁ ଯେ ଯାଇପାରନ୍ତି । ଅଚିନ୍ତ୍ୟ—ଯାହାଙ୍କୁ ସହଜରେ ଚିନ୍ତା କରିହେବ ନାହିଁ । ପ୍ରେରଣା—ଉତ୍ସାହ । ତତ୍ତ୍ୱ—ମୂଳ ତଥ୍ୟ, ଗଭୀର ତଥ୍ୟ । ସମ୍ପୃକ୍ତି—ସମ୍ପର୍କ । ସିଦ୍ଧାନ୍ତ—ନିର୍ଣ୍ଣୟ, ସ୍ଥିରୀକରଣ । ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ—ମୂର୍ତ୍ତିଧାରୀ । ବ୍ୟଷ୍ଟି—ବ୍ୟକ୍ତି, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରସତ୍ତା । ସମଷ୍ଟି—ସମୂହସତ୍ତା, ସମାଜ । ପରିବ୍ୟାପ୍ତି—ଅତ୍ୟଧିକ ବିସ୍ତୃତି । ସୁ—ଉତ୍ତମ । ବର୍ଣ୍ଣବୈଷମ୍ୟ-ଜନିତ—କଳାଗୋରା ଇତ୍ୟାଦି ବର୍ଣ୍ଣ, ଅସମାନତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମଣିଷ ସମାଜ ଭିତରେ ସୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିବା । ବିଷମ—ଭୟଙ୍କର । ବିଦ୍ୱେଷ—ହିଂସା । ପରିଣତି—ଫଳ । ତନ୍ମୟ—ନିମଜ୍ଜିତ । ଉତ୍ସର୍ଗ—ତ୍ୟାଗ, ସମର୍ପଣ । ଦୃପ୍ତ—ଅହଂକାର ପୂର୍ଣ୍ଣ । ମହାପ୍ରାଣତା—ଉଦାରତା । ମହାମାନବିକତା—ମାନବସମାଜ ପ୍ରତି ଉଚ୍ଚତର କର୍ତ୍ତବ୍ୟବୋଧ । ଶୌର୍ଯ୍ୟ—ବୀରତ୍ୱ । ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ—ସମସ୍ତଙ୍କଠାରୁ ଭଲ, ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ—ବନ୍ଧୁତା । ଆବେଗ—ଭାବପ୍ରବଣତା । ଉପାସିତ—ପୂଜିତ ।

୨. ପାଠରେଥିବା କେତେକ ଶବ୍ଦ ସମ୍ପର୍କରେ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଟିପ୍‌ପଣୀଗୁଡ଼ିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରନ୍ତୁ । ପାଠ-ଅନ୍ତର୍ଗତ ଭାବଧାରା ଅବବୋଧରେ ଏଗୁଡ଼ିକ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ । ଯଥା :—

ଉପନିଷଦ୍—ଉପନିଷଦ୍ ବୈଦିକ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଅଙ୍ଗ । ବେଦର ଗୂଢ଼ ତଥ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ବିଭିନ୍ନ ଉପାଖ୍ୟାନ ମାଧ୍ୟମରେ ବୁଝାଇ ଦେବା ପାଇଁ ଉପନିଷଦ୍‌ଗୁଡ଼ିକରେ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଛି । ପୃଥିବୀର ସୃଷ୍ଟି ତତ୍ତ୍ୱ, ପ୍ରକ୍ରିୟା, ବ୍ରହ୍ମ, ବିଦ୍ୟା-ଅବିଦ୍ୟା, ଜାଗରଣ—ସୁଷୁପ୍ତି, ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ, ଗୁରୁ-ଶିଷ୍ୟ-ସମ୍ପର୍କ ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ଆତ୍ମା-ପରମାତ୍ମା, ଜ୍ଞାନ-ବିଜ୍ଞାନ ପ୍ରଭୃତି ସମ୍ପର୍କରେ ସାଧୁ, ସନ୍ଥ ଓ ମହର୍ଷିମାନେ ବିଭିନ୍ନ ଉପାଖ୍ୟାନ ଓ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଜରିଆରେ ଗଭୀର ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ସତ୍ୟର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିଯାଇଛନ୍ତି । ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ଅନ୍ୟୂନ ୫୦୦ ବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ଉପନିଷଦ୍ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ଅନୁମେୟ । କେତୋଟି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଉପନିଷଦ୍‌ର ନାମ ହେଉଛି—ଈଶୋପନିଷଦ୍, କେନୋପନିଷଦ୍, କଠୋପନିଷଦ୍, ପ୍ରଶ୍ନୋପନିଷଦ, ମୁଣ୍ଡକୋପନିଷଦ ମାଣ୍ଡୁକ୍ୟୋପନିଷଦ୍, ତୈତ୍ତି-

ରୀୟ ଉପନିଷଦ, ଶ୍ୱେତାଶ୍ୱତର ଉପନିଷଦ ଓ କୈବଲ୍ୟ ଉପନିଷଦ୍ ଇତ୍ୟାଦି । ଶ୍ୱେତାଶ୍ୱତରୋପନିଷଦ୍‌ରେ ଯେଉଁ ଅପାଣିପାଦ (ହସ୍ତପଦ-ବିହୀନ) ପୁରୁଷଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ରିହିଛି, ତାହାଙ୍କର କ୍ରମ-ପରିଣତି ହେଉଛନ୍ତି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ—ଏପରି ବିଶ୍ୱାସ ଅନେକଙ୍କର ରହିଛି । କୈବଲ୍ୟ ଉପନିଷଦ୍‌ରେ ମହାପ୍ରସାଦର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ।

ବ୍ରହ୍ମ—'ବ୍ରହ୍ମ' ହେଉଛନ୍ତି ନିରାକାର ଈଶ୍ୱର । ତାଙ୍କଠାରୁ ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ, ସକଳ ପ୍ରାଣୀ ଜଗତ୍ ଓ ଜ୍ଞାନର ସୃଷ୍ଟି । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ (ସତ୍ ଚିତ୍-ଆନନ୍ଦ) ସ୍ୱରୂପ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଏହି ବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ରୂପ ବୋଲି ତାଙ୍କର ଭକ୍ତମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ।

କିତୁଙ୍ଗ—'କିତୁଙ୍ଗ' ହେଉଛନ୍ତି ଶବର ଗୋଷ୍ଠୀର ଆଦିଦେବତା । ତାଙ୍କର ଦଶ ରୂପ ବା ଦଶ ଅବତାର ରହିଛି । ବିଷ୍ଣୁ ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଦେବତା । ତାଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଦଶ ଅବତାର ରହିଛି । ତେଣୁ ଅର୍ଯ୍ୟେତର ଶବରମାନଙ୍କର 'କିତୁଙ୍ଗ' ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର 'ବିଷ୍ଣୁ'ଙ୍କ ସହିତ ତୁଳନୀୟ । ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଭେଦ ପରିକଳ୍ପିତ ହୋଇଥିବାରୁ 'କିତୁଙ୍ଗ' ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସହିତ ତୁଳନୀୟ । କେତେକ ଗବେଷକ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ 'କିତୁଙ୍ଗ'ଙ୍କର କ୍ରମ-ପରିଣତି ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ।

ନିର୍ବାଣ—ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ସାଧନାର ସର୍ବଶେଷ ଅବସ୍ଥା । ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ମୁକ୍ତି ସହିତ ଏହା ତୁଳନୀୟ ।

ମାଧବ—'ମାଧବ' ହେଉଛନ୍ତି 'କୃଷ୍ଣ-ବାସୁଦେବ'ଙ୍କର କ୍ରମ ପରିଣତି । ଆଦିତ୍ୟସେନଙ୍କର ଏକ ଶିଳାଲେଖରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ରାଜା ମାଧବଗୁପ୍ତ (୭ମ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ଭାଗ) ଜଣେ ମାଧବ-ଉପାସକ ଥିଲେ । ପ୍ରାଚୀ ଉପତ୍ୟକାରେ ବହୁ ମାଧବ ମୂର୍ତ୍ତି ଆବିଷ୍କୃତ ହୋଇଅଛି ଓ ଏଗୁଡ଼ିକରୁ ଅନେକର ଉପାସନା ସପ୍ତମ ଶତାବ୍ଦୀରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିବା ଅନୁମେୟ ।

ନୀଳମାଧବ—ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପୂର୍ବ ରୂପ ଭାବରେ 'ନୀଳମାଧବ'ଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥାଏ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଏକ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ରହିଛି । ବିଶ୍ୱାବସୁ ନାମକ ଜଣେ ଶବର ନୀଳଗିରି (ବର୍ତ୍ତମାନର ପୁରୀ)ରେ 'ନୀଳମାଧବ'ଙ୍କୁ ପୂଜା କରୁଥିଲେ । ଠାକୁରଙ୍କର ଅନ୍ୟନାମ 'ଶବରୀ ନାରାୟଣ' । ଏହାଙ୍କର ଖ୍ୟାତି ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳକୁ ବ୍ୟାପି ଯାଇଥିଲା । ଫଳରେ ମାଳବର ରାଜା ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ 'ନୀଳମାଧବ'ଙ୍କୁ ନିଜ ରାଜ୍ୟକୁ ଆଣିବା ପାଇଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବିଦ୍ୟାପତିଙ୍କୁ ପଠାଇଲେ । ବିଦ୍ୟାପତି ଶବର ବିଶ୍ୱାବସୁଙ୍କ କନ୍ୟା ଲଳିତାକୁ ବିବାହ କରି ତା ମାଧ୍ୟମରେ କୌଶଳରେ 'ନୀଳମାଧବ'ଙ୍କର ସନ୍ଧାନ ପାଇଲେ, କିନ୍ତୁ 'ନୀଳମାଧବ'ଙ୍କୁ ମାଳବ ରାଜ୍ୟକୁ ନେଇପାରି ନଥିଲେ । ନୀଳମାଧବ କାଳକ୍ରମେ ବାଲୁକାରାଶି ମଧ୍ୟରେ ପୋତିହୋଇ ପଡିଥିଲେ । ଶୂନ୍ୟବାଣୀ ଅନୁଯାୟୀ ନୀଳମାଧବ ପୁଣି ଦାରୁରୂପରେ ନୀଳଗିରିରେ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଥିଲେ ।

ଏକାନଂଶା—ବିଶିଷ୍ଟ ଐତିହାସିକ ଅଧ୍ୟାପକ ପ୍ରଭାତ ମୁଖାର୍ଜୀଙ୍କ ମତରେ ସୁଭଦ୍ରା ହେଉଛନ୍ତି 'ଏକାନଂଶା'ଙ୍କର କ୍ରମପରିଣତ ରୂପ । ସର୍ବପ୍ରଥମେ ୫ମ ଶତାବ୍ଦୀର ବରାହମିହିରଙ୍କର 'ବୃହତ୍ ସଂହିତା'ରେ ଯେଉଁ ଏକାନଂଶାଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି, ସେ ହିଁ ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କର ମୂଳରୂପ । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର 'ପ୍ରତିମା ଲକ୍ଷଣ' ଅଧ୍ୟାୟରେ 'ଏକାନଂଶା' ବଳଦେବ ଓ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିରାଜିତା ଥିବାର ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି—

"ଏକାନଂଶା କାର୍ଯ୍ୟାଦେବୀ ବଳଦେବ-କୃଷ୍ଣୟୋର୍ମଧ୍ୟେ
କଟି ସଂସ୍ଥିତ-ବାମକରା ସରୋଜମିତରେଣ ଚୋଦ୍‌ବହତୀ ।"

୯.୭ ପଠନ ଅଭ୍ୟାସ

୧. ଉପକ୍ରମ ଓ ଉପସଂହାର ପଢି ମନେ ରଖନ୍ତୁ ।

୨. ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପାଠଟି ପଢି ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନ ପୂରଣ କରନ୍ତୁ—

(କ) ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମର ପବିତ୍ରତା ଓଡ଼ିଶାକୁ — ଭାରତବର୍ଷରେ — ଭୂମି ଭାବରେ ଅଭିହିତ କରିଆସିଛି ।

(ଖ) ଆଦିବାସୀ ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍ ଗୋଷ୍ଠୀର — ରୁ ଜଣାଯାଏ, ସେମାନେ ବୃକ୍ଷକୁ ହିଁ ଦେବତା ଭାବରେ ପୂଜା କରୁଥିଲେ ।

(ଗ) ପୁରୀର — ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ କ୍ଷାତି ରୂପେ ପରିଚିତ ।

(ଘ) — ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ହସ୍ତପଦବିହୀନ ଗଣ୍ଡି ।

୩. କେଉଁ ପୃଷ୍ଠାର କେଉଁ ଅନୁଚ୍ଛେଦଟି ଆପଣଙ୍କୁ କାହିଁକି ଭଲ ଲାଗୁଛି ଲେଖନ୍ତୁ ।

୪. ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଓ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ ସମ୍ପର୍କରେ ପାଠରେ ଯାହା ଲେଖାଯାଇଛି, ତାହାକୁ ଯଥା ସମ୍ଭବ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ କରି ଲେଖନ୍ତୁ ।

୫. ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟଧର୍ମ ଓ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ ସମ୍ପର୍କରେ ପାଠରେ ଯାହା ଲେଖାଯାଇଛି ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ନିଜର ମତ ଦିଅନ୍ତୁ ।

୯.୮ ଆତ୍ମପରୀକ୍ଷଣମୂଳକ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀର ଉତ୍ତର-ସୂଚୀ

୯.୪.୩ରେ ଯେଉଁସବୁ ଆତ୍ମପରୀକ୍ଷଣମୂଳକ ପ୍ରଶ୍ନ ଦିଆଯାଇଛି, ତାହାର ଉତ୍ତର ଏଠାରେ ଦିଆଯାଇଛି । ଆପଣ କରିଥିବା ଉତ୍ତର ସହିତ ଏହି ଉତ୍ତରଗୁଡ଼ିକୁ ମିଳାଇ ଦେଖନ୍ତୁ । ଯଦି କୌଣସି ସ୍ଥଳରେ ଆପଣ ଭୁଲ କରିଥାନ୍ତି, ସଂଶୋଧନ କରିନିଅନ୍ତୁ ।

୧. ସାଂସ୍କୃତିକ ଦେବତା :—

ଏକ ଦେଶ, ଅଞ୍ଚଳ ବା ସମାଜର ଧର୍ମଧାରଣା, ଆଚାର-ବିଚାର, ଜୀବନଧାରା ଓ ପରମ୍ପରା ଇତ୍ୟାଦିର ଭିତ୍ତି ଉପରେ ପରିକଳ୍ପିତ ଦେବତାଙ୍କୁ କୁହାଯାଏ ସାଂସ୍କୃତିକ ଦେବତା । ତାଙ୍କଠାରେ ରାଷ୍ଟ୍ର ବା ମାନବ ସମାଜର ସର୍ବୋତ୍ତମ ସାଂସ୍କୃତିକ ଚିନ୍ତାଧାରା ଅର୍ପିତ କରାଯାଇଥାଏ । ଏହି ଦେଶ ସେହି ସଂସ୍କୃତିର ମହତ୍ତ୍ୱ ଅନୁଯାୟୀ ଗୁରୁତ୍ୱ ଲାଭ କରନ୍ତି ।

ପୁରୁଷୋତ୍ତମ :—

'ପୁରୁଷୋତ୍ତମ' ଶବ୍ଦଟି ପୁରୁଷ ଏବଂ ଉତ୍ତମ ଶବ୍ଦର ସଂଯୋଗରେ ଗଠିତ । 'ପୁରୁଷ ଉତ୍ତମ'ର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପୁରୁଷ । କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପାଇଁ ଯେଉଁ 'ପୁରୁଷୋତ୍ତମ' ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଛି ତହିଁରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମର ଏକ ମହାନ ଦର୍ଶନ ରହିଛି । ପୁରୁଷ ଏକ ଚେତନାର ପ୍ରତୀକ । 'ପୁରୁଷ ଚେତନା' ହେଉଛି ନିଜର ଜୀବାତ୍ମା ସମ୍ପର୍କରେ ଚେତନା । ଯେତେବେଳେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଜୀବାତ୍ମା ରୂପକ ପୁରୁଷକୁ ପରିବାର, ସମାଜ, ଅଞ୍ଚଳ ଓ ଦେଶ ପାଇଁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେ ପୁରୁଷୋତ୍ତର ଚେତନାରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୁଅନ୍ତି । ଯେତେବେଳେ ସେ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱପୁରୁଷ ପାଇଁ ଆତ୍ମା-ପୁରୁଷକୁ ତ୍ୟାଗ କରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେ 'ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଚେତନା'ରେ ଅର୍ପିତ ହୁଅନ୍ତି । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମରେ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱ ପାଇଁ ଆତ୍ମୋତ୍ସର୍ଗ କରିବା ଲାଗି ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ପ୍ରେରଣା ଦିଆଯାଇଥାଏ, ତେଣୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ ହେଉଛି 'ପୁରୁଷୋତ୍ତମ-ଧର୍ମ', ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନ ହେଉଛି 'ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦର୍ଶନ' ଏବଂ ସ୍ୱୟଂ ଜଗନ୍ନାଥ ହେଉଛନ୍ତି 'ପୁରୁଷୋତ୍ତମ' ।

ମହାପ୍ରସାଦ :—

ମହାନ ଅଟେ ପ୍ରସାଦ 'ମହାପ୍ରସାଦ' । 'ପ୍ରସାଦ' ଶବ୍ଦର ପ୍ରକୃତି ପ୍ରତ୍ୟୟ ହେଉଛି ପ୍ର+ସଦ୍+ଅ । ସଦ୍ ଧାତୁର ବିଭିନ୍ନ ଅର୍ଥାନୁଯାୟୀ ମହାପ୍ରସାଦର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ମହାନ ଆନନ୍ଦ, ମହାପ୍ରେମ, ମହାପ୍ରସନ୍ନତା, ମହାନିର୍ମଳତା, ମହାପବିତ୍ରତା ଓ ମହାପାବକତା । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରସାଦକୁ ଏହି କାରଣରୁ କୁହାଯାଏ ମହାପ୍ରସାଦ । ଏହାର ଅନ୍ୟ ଏକ ପ୍ରତିଶବ୍ଦ ହେଉଛି 'କୈବଲ୍ୟ' । କୈବଲ୍ୟର ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତିଗତ ଅର୍ଥ ହେଉଛି ମୁକ୍ତି । ମହାପ୍ରସାଦର ଏହି ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଯୋଗୁ ତାହାକୁ ସମସ୍ତେ ଏକତ୍ର ସେବନ କରନ୍ତି । ମହାପ୍ରସାଦ ସେବନରେ ଉଚ୍ଚ ନୀଚ ଭେଦ ବା ଜାତିଭେଦ ନାହିଁ । ତେଣୁ ମହାପ୍ରାଣତାର ଓ ମହାମାନବିକତାର ମହାନ ପରିପ୍ରକାଶ ଘଟିଛି ମହାପ୍ରସାଦ ଭିତରେ ।

୨. ତତ୍+ମୟ, ସ୍ୱ+ଅର୍ଥ, ନିଃ+ମଳ, ଉତ୍+ଧାର, ଅନ୍ତଃ+ଭୁକ୍ତ ।

୩. ପବିତ୍ର+ତା (ପରସର୍ଗ), ସମାଜ+ଇକ (ପରସର୍ଗ), ବି (ପୂର୍ବସର୍ଗ)+ଧା+ଅନ (ପରସର୍ଗ), ଅଭି (ପୂର୍ବସର୍ଗ)+ସିଚ୍+ଘଞ୍ (ପରସର୍ଗ), ଉପ (ପୂର୍ବସର୍ଗ)+ନି+ସଦ୍ ।

୪. ଭ୍ରାତୃଭଗିନୀ, ଅଚିନ୍ତ୍ୟଶକ୍ତି, ଯଥାକ୍ରମ, ବର୍ଣ୍ଣବିଦ୍ୱେଷ ।

୫. ଉତ୍ପତ୍ତି-ଉତ୍ପନ୍ନ, ସମନ୍ୱିତ-ସମନ୍ୱୟ, ସୃଷ୍ଟି-ସୃଷ୍ଟ, ବିଧାନ-ବିହିତ, ବିସ୍ତାର-ବିସ୍ତୃତ ବା ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ।

୬. ଦୂର-ଅଦୂର, ସନ୍ତୋଷ-ଅସନ୍ତୋଷ, ଅନନ୍ୟ-ଅନ୍ୟ, ସ୍ଥିର-ଅସ୍ଥିର, ବ୍ୟଷ୍ଟି-ସମଷ୍ଟି, କୁଣ୍ଠା-ବିକୁଣ୍ଠା ।

୭. ବିଶେଷ କରି ତିନ ପ୍ରତିମା ରକ୍ଷଭଙ୍କର ଚକ୍ଷୁର ନବୀକରଣ ସହିତ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଚକାଡୋଳାର ନବୀକରଣର ସାମ୍ୟ ଜୈନଧର୍ମ ସହିତ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମର ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରମାଣିତ କରିଥାଏ ।

୮. (କ) ବୃଦ୍ଧଦତ୍ତ ଏକ ଚୈତ୍ୟ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ ଓ ଦନ୍ତ ପୂଜା ପ୍ରଚଳନ କରାଇଥିଲେ ।

(ଖ) ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଯେତେବେଳେ ମୂର୍ତ୍ତି ପୂଜାର ପ୍ରଚଳନ ହେଲା, ସେତେବେଳେ ଏକ ମୂର୍ତ୍ତି ବଦଳରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ବୁଦ୍ଧ, ଧର୍ମ, ସଂଘ ତ୍ରିରତ୍ନକୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ରଖି ତ୍ରିମୂର୍ତ୍ତିର କଳ୍ପନା କରାଗଲା ।

୯.୯ ଉତ୍ତର ପ୍ରଦାନ ପାଇଁ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ

୧. ନିମ୍ନଲିଖିତ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ତର ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ—

(କ) ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଦେବତା ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଦେବତା ମଧ୍ୟରେ କି ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିଛି ?

(ଖ) ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମକୁ ଅଷ୍ଟିକ ସଂସ୍କୃତିର କି ଦାନ ରହିଛି ?

(ଗ) ବେଦରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦାରୁପିଣ୍ଡ ସମ୍ପର୍କରେ କି ସୂଚନା ମିଳିଥାଏ ?

(ଘ) ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ କାହିଁକି ମାଦଳା ବୋଲି କୁହାଯାଏ ?

(ଙ) ଯମନିକ ତୀର୍ଥ ସମ୍ପର୍କରେ ପାଠରେ କ'ଣ ଲେଖାଯାଇଛି ?

(ଚ) ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ ସହିତ ଜୈନଧର୍ମର ସମ୍ପର୍କ ବିଷୟରେ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସ କି ମତ ଦେଇଛନ୍ତି ?

୨. ନିମ୍ନଲିଖିତ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ଅର୍ଥ ଲେଖି ବାକ୍ୟରେ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତୁ ।

ଅଭିଷେକ, ନବୀକରଣ, ସହସ୍ରାଧିକ, ଅନ୍ତତଃ, ଉତ୍ତରୋତ୍ତର, ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା, ଆଞ୍ଚଳିକତା ।

୩. ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଟିପ୍ପଣୀ ଲେଖନ୍ତୁ—

ଲୋହି ଗୀତା, କ୍ଷେମଥେର, ତୀର୍ଥଙ୍କର, ନୀଳମାଧବ, ବିମଳା, ଚତୁର୍ଦ୍ଧାମୂର୍ତ୍ତି ।

୪. ନିମ୍ନଲିଖିତ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ବିପରୀତ ଅର୍ଥ ବୁଝାଉଥିବା ଶବ୍ଦ ଲେଖନ୍ତୁ—

ସ୍ୱାର୍ଥ, ବୈଷମ୍ୟ, ଉତ୍କୃଷ୍ଟ, ସତ୍, ଐକ୍ୟ, ସୁଲକ୍ଷଣ, ଆଗ୍ରହ, ଅନଟନ, ଅବନତ, ପତିତ, ବିଭିନ୍ନତା ।

୫. ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ ଓ ଦର୍ଶନ ବିଶ୍ୱ ଆଗରେ କି ଆଦର୍ଶ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଥାଏ ?